

שירי עם.

מאת

פנחס מינקאָווסקי.

„And where shall Israel lave her bleeding feet?
 And when shall Zion's songs again seem sweet?
 And Judah's melody once more rejoice
 The hearts that leap'd before its heavenly voice?“ Byron.

כשנה שלמה (1897) עסקה הפריסא היהודית באשכנז בשאלה ננינות ישראל, אשר גלה כבודן ממקדשי ישראל בארצות המערב. המעורר הראשון היה הפרופיסור הישיש מ. שטיינמאהל, אשר כתב מאמר ראשי על אדות הענין הזה (Jüdische Melodien) במכ"ע „Allg. Zeit. des Judenthums“, אחרי כן בא מאמר ארוך על זה מאת החכם ד"ר קייזערלינג. ואחריהם יצאו עוד הרבה מחכמי ישראל, רבני וחוני, לבקש עצות שונות איך לרפאות את המחלה הזאת, איך לגרש את הננינות הזרות אשר נדבקו בעבודת הקודש בבתי הכנסיות שבארצות המערב ולהשיב עטרת ננינות ישראל ליושנה. כמעט שקט הסער בהפריסא המערבית, והנה תנועה חדשה התעוררה בהפריסא היהודית שברוסיא על דבר שירי עם אשר יאמרו ה' מארעק וה' נינצבורג לאסוף. „המליין“, „הצפירה“, „הוואָסחאָד“ — כלם הביאו מאמרים על אדות אספת שירי-עם ותועלתם. בהשקפה הראשונה אמנם שתי שאלות שונות פה לפנינו, הנכרלות אשה מרעוּתה בזמן, במקומן וברוחן; שמה יבקשו ננינות המקדש, ופה — שירי חול; שמה יבקשו יהדות, ופה — היסטוריא; ככל זאת ארהיב בנפשי עו להניד, ששתיים שהן אחת הנה, ולא יצלה בידי המאספים כרוסיא להוציא שירי עם כזאת, אם לא ישימו לבם לחקר אחרי הננע אשר נראה כננינות המקדש בארצות המערב.

אחינו בני ישראל בכלל יבישו על חפץ כזה, לאסוף שירי-עם. כעל דבר מזה ורהוק אשר איננו שוה כנוק העת; וגם הלאומיים שלנו, אשר ימצאו עצות הרשות לבקרים להרחבת הרעיון הלאומי; עיי אספות, דרשות, מאמרים ככה-ע, משתה היין, קמיעות ומנני רודי, — גם הם רובם לא יבינו ערך הרעיון החדש ולא יאמינו בתועלתו. חסרון עולם הוא בעם עולם, כי מאז מעולם הבישו מנהיגיהם מנבוה על כל דבר הבא מקרב העם בעניני חכמה ואמונה, ורק מעטים החזיקו לפעמים כהכלל: „פוק חוי מה עמא דברי“. לו ירדו חכמי ישראל ומוריו אל העם כמרה שעשו כן מיסרי הדתות האחרות וכהניהן עד היום הזה, כי אז אולי רב היה מספר המחזיקים בדת משה עשרת מונים מאשר הוא עתה.

אך ראשינו ומנהלינו, מאז ועד עתה, מחכים חמיר עד אשר יבוא העם אליהם, וכן הסכן הסכינו בזה, עד כי לצחוק יהיה בעיני רבים, כי הלאומיות, זאת המיוחסת אשר נרלה על ברכי גדולי ישראל, הנושאת עליה סמל האצילות, תרד מגדולתה לבקש לה עזרה בשירי-עם!

הדבר הזה הוא אשר עוררני לתת פה לפני הקוראים השקפה כללית על שירי-עם וערכם הרב בחיי כל העמים, ולעבור מזה אחרי כן לשירי-עם אשר לישראל והננינות החלויות בהם: אולי יצלה לי למשוך לכ רבים אל הרעיון הזה, אשר ערכו הלאומי גדול בעיני מאד.

פ ת י ח ה .

1) איזה מכותבי דברי ימי עולם החליטו, כי אין להעמים הפראים, הקדמונים והחיים עוד עתה, חלק ונחלה בהיסטוריא הכללית; אך — יאמר החכם סוואבאָדא' — שירי העם יבוא ויטסחו על פניהם. שירי עם יספרו לנו מקורות העמים הקדמונים, מחיי השכטים השוכנים באהלי קר, מהרועים הבידואונים אשר נדרו ונודדים גם היום באסיא, מהשתורים אשר על חרבים יהיו באפריקא, מחיי השכטים הנגרים על איי הים והרי-אלף. ישמעו נא אלה את שיריהם הנצחיים וימצאו קורות העמים אשר נקרו לפני אלפי שנים עומדות כמו חיות לנגד עינינו. שירי עם קדמו לתורתם ודתם של כל העמים. בשרם ידע עוד האדם קרוא וכתוב, וזר כל מפעלות נבוריו, קונן אסון נסיכו ומלכיו, וכמעט לא עברה תנועה לאומית ודתית, לא עברה איוו פעולה נכבדה בחיי החברה, הממלכה והמשפחה, — אשר לא נתפרסמה ולא השאירה אחריה רושם נצחי בקרב העם ע"י שירה חדשה. עד תקופת הדפוס היו משוררי-עם נושאי הקורות מדור לדור, משמיעי החדשות מעיר לעיר, ומה גם בימי קדם, בשרם התפתחה מלאכת הכתיבה. על ידם נדע מעללי העולם הקדמון, פעולות גבוריהם ושופטיהם, מחוקקהם ותורותיהם של העמים. כעת אשר היו האכנים, המצבות והפסילים — אשר נתנו ועוד יתנו חמר רב לחוקרי קדמוניות להגיע על ידו עד חקר הדורות הקדמונים — נכסי דלא נידי של העמים, וכבודם במקומם מונה, בחורבות ובכשן האדמה, ואחרי נלות העמים מעל אדמתם נשאר על מקומם, עלולות להשבר ולהנתץ, להמחק ולהקבר כמעכה האדמה, — היו שירי-עם מצבות רוחניות, משלטלים הנשאים לכל אתר ואתר, רכוש הנמסר מיד ליד בירושה, מדור אחר אל רעהו עד סוף כל הדורות; וגם אחרי נדוד העמים מארצם וממולדתם, ממצבותיהם ומפסיליהם המתים, נשאו עמם מצבותיהם החיות ויחזיקו בהן ככל עו כל ימי חייהם. גם היהודים הגולים ע"י נבוכדנצאר לקחו עמם את שיריהם וכנורותיהם בבלה, וכן עשו כל יתר העמים.

2) שירי עם ישנים הם מכל ענפי השירה וערכם גדול על ערך שירים אחרים. השירה כמצבה הראשון היתה פרי ההרגשה²⁾; גרוי העצבים וסערת המיתרים ע"י אסונו ושישוננו של האדם הראשון, ע"י נצחונו ומפלתו, ירירתו ועליותו וכל המקרים אשר סבבוהו, הלידו בקרב לבו, המוכשר להתרעש ולהתנעש עד מהרה, רעיון של הספר וקינה, או

¹⁾ Illustrierte Musikgeschichte von A. Svoboda.

²⁾ Eberhard, Theorie des Denkens und Empfindens S. 98.

של תורה ורנה, ומליט את רעיונו בלבוש המליצה והננייה; וכמוכן, קטן ודל היה הרעיון הזה בכמותו, הן מצד מליצתו והן מצד ננייתו. ויכפול המשורר את שירתו איוו פעמים, עד שגם בני חברתו התפעלו והתלהבו וישירוהו אתו ויקחו חבל בקינתו או בתורתו, ויצא השיר הזה מרשות היחיד לרשות הרבים, ואחר שקבלו אותו, החזיקו בו להשתמש בו בכל מקרה הדומה למקרה הראשון. השיר הזה נבלע ונפלט מאיש לאיש עד כי קנה זכות אורח בין השבט, בין העם, בין הממלכה, ויהי לקנין כל האומה, ל"שירי-עם". ככה, למשל, הקינה Maneros הנודעת במצרים לפני אלפי שנה, מקורה היה, לפי מסורתם, הספר על מות בן-המלך מנירוס, אשר נשא עליו המשורר פנפוס, ונתקבל אחרי זה לקינה לאומית על כל צרה, על המות, על נבול השושנים והפרחים, ובכלל על כליון הבריאה. הקינה הזאת נתקבלה או בין כל עמי המזרח ואחרי כן גם בעבורת מקדש התמוז (Adonis) אצל הכנענים, וככה נמצא גם אצלנו: "ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום הזה ויתנום לחק על ישראל והנם כחוכים על הקינות." (יהוה ב', ליה).

(3) הוקרים רבים, וכיניהם גם דריון, יתפלספו על אדות השאלה, אם קדם הרבור להומרה או להפך — וכמעט כלם בקשות שובכה על זה בדיעת הלשון ובתולדות העמים. ההיסטוריא תורנו, כי הרבור והומרה היו מחזברים תמיד יחדו, וכיחוד גדל הקשר ביניהם ברנע הסתערות הרוח והתפרצות הרגש. למשל בשיחה רנילה שבין אדם לחברו יסובב הרבור בין חמשה קולות או חמשה מדרגות בשטח קווינטא, אך בהתנעש איש וכהשתפך נפשו ברנה ותפלה, או בקריאה לפני העם, לא יוכל לעבור עוד רק בין המצרים האלו, כי בחומו ירים וישפיל את קולו בין שמונה קולות או מדרגות בשטח אוקטבא, עד כי נוכל בצדק לבנות קריאה או שיחה כזו בשם זמרה כמלא מוכן המלה¹⁾, ויריעת הלשון תגיד לנו אף היא, כי בין עמים רבים ולשוונות שונות נמצא שם אחד משותף להמליצה ולהננייה. אצל היהודים המלה "שירה" משמשת לפיט ולזמרה, בשפת טורקית יורה השם "Kos aitnak", "שירה", זמרה וקריאה בנגון. בלשון פרס תציין המלה "Gatha", שירה וזמרה וקריאת תהלות אוויסטא (אהורא-מודא²⁾), והחכם ד"ר קהוט בספרו "ערוך השלם" (ערך "חון") יחשוב את המלה הזאת למקור השם "חון" אשר בו כנו חכמי התלמוד כפרס להשי"ן המזמר, והערביאים יכנו בשם "inschad", פיט, זמרה וקריאת פרשיות (Suren) האלקוראן בנעימה, וכהתאר, נביא ישראל, המורה על חוזה עתידות, פייטן, מנגן וזומר, כן יכונה גם בלשון רומי החוזה, הפייטן והזומר בשם "Vates".

(4) משוררי-עם איננו נביא ומגיד עתידות, כי אם איש העבר וההווה; הוא איננו מורס מהעם, כי אם אחר העם; הוא לא יברא רגשות חדשים בעד העם, כי אם יבלע אל חומו הרגשות השזורים כבר בין העם. משוררי-עם לא יספר לעמו את אשר יקרה אותו באחרית הימים, כי אם תעודתו למנות ולספור אחד אחד את המקרים אשר כבר עברו עליו, העלולים להשכח, הוא איננו כורא יש מאין, איננו מכין בעצמו את החומר לשירתו, כי אם כאדריכל אומן הוא בונה שירתו מהחומר המוכן לפניו, ומלא את חובתו כאמנה אם יבין לאחר את הרגשות המפורדים ולפלוט אותם כחורה בצורה נאותה, במרה

¹⁾ Cf. Wer ist musikalisch, von Prof. Billroth. Wien.

²⁾ Ostiranische Kultur im Altertum, von Wilhelm Geiger. Erlangen 1882.

(Metrik) ובמשקל (Rhythms), המועילים הרבה להשאיר את השירים בשלמותם ובתכניהם לנצח. משקלם מצד אחד וננייתם (Melodie) מצד השני המה העמודים שעליהם ישען זכרונם בעם. בזאת יבדל משוררי-עם ממשורר אצילי, כי שם האחרון יזכר לנצח אף אם יקרה לפעמים כי תאבד שירתו, כי הוא הכורא ושירתו טפלה לו, ואם גם נהרס המגדל נפאר זכרון בוניו; ושם הראשון לרוב לא יזכר ולא יפקד, כי הוא כטפל לשירתו, היא קנין העם, והוא רק פלט את אשר בלע, השירה תזכר לדור דור בשם "שיר עם", והמשורר — מאן דכר שמה.

(5) האדם הקדמון מוכשר היה לשורר ולזמר יותר מהאיש הקולטורי, אשר השתלם במדעים והשקיע א"ע גיב בשאון ישובו של עולם וצרכי החיים המרוכבים. חיי ההתבודדות של הרועים הקדמונים הולידו בקרבם הסתכלות עמוקה, התעשרות הרגש ומעוף הדמיון, וכל אלו בראו באדם ההוא את הצורך להפליט את רגשותיו החיצה, עד כי החל לדבר עם עצמו בקול גדול, "קול קורא במדבר", אף כי שומע לא היה לו ואולי יען כי שומע לא היה לו. הרועה, הקרוב כל ימי חייו להטבע, כמו ישאף אל קרבו את השירה עם האוויר, וכל רגשותיו מלאים שלהבת יה; וע"כ לא יפלא, כי שירי הרועים המה היותר נשנכים שבשירי-עם. הרועה האוהב ישכיל לדבר עם אהובתו בשפה שירית, וגם היא תחאמין להריק רגשותיה הטהורים בלשון שירית; כי חפשיותם והסתפקותם בחיים נותנת להם אושר ושירה, ומבלי עמל רב יחריוו דבריהם בסגנון של דיאלוג. ככה יספר החוקר הרוסי רדלוב בספרו "ספרות העם בין שכטי המורקמנים באסיה הרוסית" (פטרבורג, 1870), כי שכטי הקירגיזים, בחפצם לבוא בכרית הנשואין עם הבתולות האהובות להם, יערכו ביניהם מלחמת-התחרות בשירה וזמרה כפומכי, והמנצח בשירתו הוא גם המנצח בכתולתו.

(6) שירי-עם היו גם לשירי-מקדש בין כל העמים מאות בשנים, ורק אחרי שהתפתחה הומרה הכללית לענפים שונים, נבדלו שירי-מקדש משירי-עם. כאשר החל האדם הפרא לקרוא בשם אלילו, כאשר הכיר רעיון האלהות באיוו מוכן שיהיה, החל לבקש כל האמצעים לכפר פניו במנחה ולכבדו בכל הני מילי מעלייתא הערבים והנעמים לו לעצמו מאד; החל לכבדו במשקה כל מים וכל יין המתוקים לו, ויביא לו ראשית צאנו וחלבו, בכורי תבואתו ותנובת עציו עושי-פרי, נא וצלי וכל המטעמים והממתקים הערכים לחכו. וכן עלה מעלה מעלה, מקרבן עונות רבש עד קרבן בנו יחירו, האהוב לו יותר מכל מחמרי תכל; בהאמינו כי יקר יהיה קרבן כזה גם לאלילו כאשר אהוב הוא לו, ולא יחשוך גם אלילו ממנו כל טוב כאשר לא חשך הוא ממנו את הסגולה היותר יקרה לו בחיים. ועל כן מוכן הדבר, כי עמל לפאר ולהעריץ את אלהיו בחשבחות והלולים ולהעניקו את התענוג הרוחני של שירה וזמרה, אשר התענוג עליו בעצמו כל כך. ובאשר לא היו עוד בעת ההיא לא סקארלאטי ולא פאלעסטיאני, לא באך ולא הענדעל וכו', הלא כהכרח נאלצו בני אדם לכבד את אליליהם בשירי-עם, כלומר, בשירים האהובים והנודעים בין העם.

(7) החכם פאָרקעל¹⁾ יחלק את התפתחות הומרה לשתי תקופות: א) תקופת הכרית התושית, ב) תקופת ההכרה השכלית. בראשונה שפשו על איכות הומרה מצד הכרית-התושית, מצד פעולתה על ההרגשה שבלב, ובאחרונה, כאשר עלתה הומרה

¹⁾ Allgemeine Geschichte der Musik von J. N. Forkel. Leipzig 1788.

למעלת הכמה גדולה ומשובללת. החלו לשפוט עליה מצד ההניון והחשבון (Calcül), אף אם התנגדו אלה לפעמים אל ההכרה הראשונה. התמורה הזאת, תוצאת ההשכלה הכללית, אמנם עליה גדולה היא באמת גם להומרה. כי רק על ידה היתה הומרה את אשר היא עתה. אך גם מנרעת נמצאה בתמורה הזאת, אשר תעשה אותה כאליה וקיץ בה, והיא, כי כאשר העתיקה הומרה משכנה מהלב אל הראש, יוכל המחבר או המזמר למעול בקריש ולהשתמש בה למטרה מתנגדת אל הרגשותיו ואל האמת בכלל, ומלאה הארץ שירי שקר ותנופה, אשר מחכרם ברא אותם מן הראש ולחיוץ, והמומר יומר אותם מן השפה ולחיוץ, והשומע ישמע אותם מן האון ולחיוץ, הכל בדרך מיכני ומלאכותי, כמצות אנשים מלומדה ואל הנפש לא תגע. סימני המחלה הזאת נמצא כעת בכל השירים הגדולים אחר תקופת וואננער, ושירי חויון ושירי מקדש בכללם. אך לא כן המה שירי-עם מאו ועד עתה, מוצאם הוא פרי ההכרה החושית, פה אין עיון ואין חשבון, אין הניון ואין ספירה, אין התחכמות ואין מטרה חצונית, מבלעדי סערת הלב ורגשותיו, אשר עברו על כל גדותיו; הורחם ולידתם בקדושה, ולכן אינם עלולים לשקר, והנם רק דברים היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב.

אחר ההערות הכללות האלה נבקש עתה את הקוראים לשילל עמנו בין שירי-העם של עמים שונים, קדמונים ואחרונים, עד אשר נגיע באחרונה לשירי עמנו ונגינותיו.

א.

שכטי הניגריטים (Nigritier) יזמרו שירי מהתלות (Trutzlieder) על אויביהם על שדה המלחמה בטרם יצאו לקרב. המנהג הזה שרר עד המאה הנוכחית גם בין הגרמנים יושבי הרי האלפיין. שירי חידות (Rätsellieder) אהובים מאד בארץ אשכנז, והנוסע ענדרפן שמע שירי חידות כאלו גם בין שכטי במוטא (Basute). גם המכסיקנים יתענגו על שירי חידות כאלו. הנוסע קרניץ יספר בספרו "מסע בנרגלנדי" ע"ד שירי מדינים אשר יזמרו בני נרגלנר על אויביהם ואנשי ריבם אשר חרפו אותם ברבים. על כר נרחב יתאסף קהל עם, וגם העולם והנעלב בחוכם; הנעלב יחבר שירי הלצה ומהתלות על חברו העולם וינגן אותם בפומבי. כהתימו כל חרוז וחרוז משירו, תענה המקהלה מאנשי חברתו: "Amua aja! aje—ahu!". אמנם אין מוכן להמלות האלו, כמו לרוב עניות המקהלה בשירים ממין זה, שהן רק לציוחא להננינה, למלאות ריקות הצלצול, אשר לא יתכן להכפילו ולשנותו בלי איזה מכבא. המקהלה תומר ברוב שאון ועו, להראות להנאספים, כי עול עשה העולם כהלבינו פני חברו על לא דבר. אך גם העולם לא ישא חרפתו בדומיה, כי גם הוא חמוש שירים סטיריים על חברו המכילים כלאחר יד גם את הצטרקותו, ויתאמין להצדיק בשירו את פעלו. והשיר העשיר ברברי חרוזין (אבל לא בתרפות ונכול פה) המסיק רצון רוב העדה, הוא ירכוש נור הנצחון לבעליו, וענתה בו שירתו — צדקתו. ככלות מלחמת השיר בין שני הצדדים, יושישו שניהם את ידיהם ויקראו לשלום איש אל אחיו, ואם אמנם מעשי נערות במלחמת שנים כזו, הנה בכל זאת יתר שאת לה על כל אופני מלחמת השנים של דם ורצח הנהונה באירופא עד היום הזה. שכטי אוסטרליא ישירו על המקרים אשר יקרו אותם בדרך הים, האסונות אשר עברו עליהם במלחמותיהם, הסכנות אשר רחפו עליהם בעת הלכו לצוד ציד ביער. גם נמצא עתה שיר מסורסם באוסטרליא על דבר מסלת הברזל; ובוראי חברו אותו כאשר נתפעלו ראשונה ממראה המסע.

שירי-עם אהובים כל כך באפריקא. עד כי האנשים אשר חוננו מעט בשאר רוח יקרישו עצמם כליל לעבודת השירה בתור מזמרים נוסעים, משוררי-עם נודדים ממקום למקום להסיץ את שיריהם בין העם. והמשוררים האלה יקובלו בכל מקום בואם בסבר פנים יפות, כבחירי העם.

הנוסע הבריטי ליווינגסטון יספר, כי הנסיכים והנוגשים השחורים אשר באפריקא יחלקו למשורריהם כבוד ויקר ומתנות טובות בעד "הלאומיות" אשר יודעו בשיריהם בקרב השכטים. המשוררים האלו יבינו לרומם כבוד הנוגשים בשיריהם, ויציונם לפני העם כתארים עצומים: "אריות חוקים", "פולים גדולים" ועוד'. הנוסע ווילסון יספר ע"ד ההספד אשר נשא משורר שחור בחצר נוגש נושי (Mtesa) באפריקא על מות האחרון: "בן היער, ארי חוק, גדולה היתה אימתך, נורא היה אפק, רגליך מוצקות היו כפשישים... ורכ היה כחך". בההספד על מות נוגש אחר נשמע שיר כזה: "אמנם יקריבו קרבנות עיים להבח (המות) המפריד בין החיים — אבל הוי! לשוא שחמנו עוינו, צלי העוים לא עלה הפעם לריח נחוח ולא יכלנו לשחד את פניו...". שירי עם באפריקא יתנועעו בניגונותיהם בחנו צר מאד. שכטי אמהארא אשר בארץ כוש ינגנו את שיריהם לרוב על שלשת הקולות "G.A.H.", שבהסקלא, ויעלו וירדו ויכפילו וישלשו נגינותיהם הדלות ככל אונם וכחם עד כי יסלו המזמרים מרוב עיפות — וידעו כי עלה השיר לרצון. שכטי נוננא יזמרו את השיר "Donzo", האהוב ביניהם על שתי הקולות "D.B." על שטח סרציא כסירונין, ויכפילו את המלה הזאת בכל כחם עד שיפלו עיפם. שכטי טיגרה (Tigre) יזמרו את השיר "Hadarige", האהוב ביניהם מאד, על שלשת הקולות "H.C.D.H.", בצרופן על מרחק טרציא. שירי-עם של ההודים אשר באמיריקא יחלו רק על שטח סקונדא על שתי מדרגות. הנוסע De Laet שמע גם בקאנאדא, בשנת 1534, שירי-עם המתנועעים על שתי מדרגות סמוכות במרחק סקונדא. תוכן המליצה של שירי-עם בין ההודים הגרים בצפון אמיריקא דל מאד. בשיר מלחמה אחד של שכטי דאקוטא יאמר המשורר: "איש אל יהיון לצחק עמדי, שר צבא ואיש מלחמה אנכי, ידירי, ולא ארשה לאיש לצחק עמדי". בשיר מלחמה של שכטי "Algonkis", בין ההודים באמיריקא נאמר:

"העבים יעופו הלאה, כטח תרעו את העבים.

אמנם נכבד אנכי בעיני לא כועס, העבים יעופו הלאה!

אך כאשר יכבדו בעיניהם כל גבורי חיל, כן אכבד גם אני בעיני לא כועס.

העבים יעופו — יעופו הלאה!

גם ישירו ההודים שירי הלל על יפעת השושנים ושירי אהבה לאהובותיהם. שיר-עם אחד של שכטי הקאראיבים, אשר יביא החכם קלמנס בספרו "קורות הומרה", יתנועע על ארבעת הקולות "E.D.F.G.", ישר והפוך ויעבור לכל הצדדים על שטח קווארטא. העקסדירציא אשר שלחה ממשלת צרפת בשנת 1800 לתור את ארץ אוסטרליא, הביאה משם שירי-עם אחד המתנועע על שתי מדרגות במרחק סקונדא. החוקר הבריטי Ellis שמע על איי סאנדרוויטש שירי-עם מצוינים ביושנם. בשיריהם אחד יאמר המקונן:

(¹) תארים כאלו אנו מוצאים גם למלכי המורח בימי קדם, כמו: "לוינת נחש כריח" למלכי מצרים, "לוינת נחש עקלתון" למלכי אשור, "התנין אשר בים" למלכי צור (ישעיה כ"ז), "צפיר העצים", "חרב היונת" למלכו בכל ואשור. גם על שכטי ישראל נקראו שמות כאלה: "קרני ראם", "כנור שור", "חמור גרם", "גור אריה", "לביא", "זאב ישרוף".

רסיסי נשם כבדים נוולים על פני איש — לא רסיסי נשם המה כי אם אנלי דמעה רותחים יפלו מטה. שבטי המאלאים יזמרו שירי אהבה אשר יש להם ערך פיוטי. בשיר אחד יאמר המשורר:

„לשוא ידליקו את העששית אם פתילה אין בקרבת!
לשוא ילכו העינים אם הלב ריק ואהבה אין בקרבו!“

שירי-עם של המונגולים קשים המה בתכנם ובננינותם, וביחוד כבדים המה שיריהם ההיסטוריים הבנויים על זכרונות ואגדות על אדות מעללי דשינניסכאן וקובלאי הנשנבים. את האחרון יזממו על כל תהלה ויצגוהו בשיריהם כנעלה בכחו על כל בן תמותה. בליל החורף — יזמרו — יבעיר קובלאי את ארוי היער להתחמם בהם; ואף אם יצרכו את כשרו לא ישים לבו אליהם, כאל עקיצות הזוכים. בשיר אחד לכבוד דשינניסכאן יאמר המשורר:

„הכל שמה (בעולם העליון): רעיתך — אשה כבת-אל, רעיתך כולאן העדינה, כנוריק, חלילך וכל זני זמרך, שמי נשותך היפות, דשיסי ודשיסוקין, ארטונך, ארטון הזהב אשר הכיל אותך וכל אשר לך — הכל הוא שמה!“

שבטי טואנג אשר באפריקא הצפונית, הנודעים בעוונתם ובחמסנותם, ישירו שירי מהתלות על העצלים אשר לא יהיו לנוול את רכוש שונאיהם העשירים. מיוחדים במינם המה שירי המזמרים המלויים את השיירות (Karawanen) כמרבר סאהארא; לרוב יסובו שיריהם על תהלות מרוץ הסוסים ונועם האהבה. בשיר תהלה אחד לכבוד הסם Mebruk יאמר המשורר:

„סוסי הוא שר הסוסים, כראהו כמראה היונה בין הצללים, תלתלי ראשו היורדים על ערפו שהורות כעורב, קל הוא כמעוף עוף וכו“.

בשיר אהבה אחד יאמר המשורר:

„שערותיה השחורות יורדות בחן על כתפותיה הלכנות והרכבות . . . עיניה תאורנה ככרק אשר יופיע לפני הרעם כאישון לילה. לכנה היא כהירח כעת יעלה ויהל את הלילה, זורחת כהכוכבים הנוצצים מבין מפלשי העבים. אמרו לה, כי שני פצעים פצעה את אוהבה, בשני רחמים, אחד לעין ואחד ללב.“

ב.

שירי-עם רבים נמצאו בין הסינים, אך נבדלו משירי אפריקא בזאת, כי מליצתם היא העיקר והננינה טלה. כידוע, בנויים כל ננינותיהם על סקלא בת חמש מדרגות ובסרונן; כוה: f., [חסר] E. c. d. [חסר] g. a. [חסר] h. לכן צולעת המילודיא תמיד כנשי הסינים החינרות, והננינה תסלף דרכה ותפסח בכל פעם על שתי המדרגות החסרות. לפי מסורתם, נתחברו שירי עם בעת אחת עם תהלות דוד ועם שירי הריגווריא של ההודים, ומצוינים הם השירים האלה ברוחם, כי אין בהם אגדות אלילים או פריעת מוסר, כי אם משלים ומכתמים, דברי מוסר ופתגמים על הטבע וחיי החברה, אוצר שירי-העם הסינים נמצא בספר „Schi-king“ אשר אסף אותם „Kung-fu-tse“ בשנת 483 לפני ספירת הנוצרים. לפי מסורתם נתחברו 304 שירים מהספר הנל במשך תיק שנה, מאלף ושתי מאות שנה עד המאה השביעית לפני ספירת הנוצרים, וחמשה שירים נעלם מכל בן תמותה עת חבורם. מרוב יושנם, ואף כי תעלה המליצה על הננינה בשירי-עם

הסינים. לא נקתה גם היא מהיבשות והשממון, מהקור והקפאון אשר כנגע נראו בכל ענפי הדיים של העם העתיק הזה. ואחשוב לא למותר להביא איוו דוגמאות מהם עיפ ההעקתה האשכנזית של הח' סאן-ששוריים. בשיר אהבה אחד יאמר הסיני:

„עדים יבישם נסועים כדרום, אשר לא יגיבו בצלליהם על כל עובר אורח, ועל נהר האן המילנת בתולות ולא טכל להגיע אליהם . . .“

כשתי תוליות נפרדות עומדים המשל והנמשל סמוכים זה לזה, אבל אינם מקושרים ביאות. אשה סינית תשיר שיר נענועים אל בעלה אשר נסע ממנה ותאמר:

„הילך ישרוק בקולו על העשב, ויסוז החגב על נאות דשא, ואנכי טרם אראה עוד בעלי האהוב ולכי הנרכת מלא אנוחות על כל גדותיו.“

שיר אחר:

„היא אומרת: התרגול קרא!
הוא אומר: גדולת הצרת!
היא אומרת: השחר עלה!
הוא אומר: לא אעשה כלה!“

עשירים המה הסינים בשירים סטיריים נגד המלך והשירים אשר הביאו אסון על הממלכה על ידי התרשלותם; ולא אחת ידברו משפטים בשיריהם גם עם ההשגחה של השמים הרמים. אך מכל השירים הכי נכבד בעיניהם הוא שיר הזכרת נשמות. שירי הזכרה, מרוב קדושתם, יערכו עיי המלך בכבודו ובעצמו.

שירי-עם אשר לכני יפוניא מצוינים המה בזה, כי לא יחללו מוסר ולא יפרצו נדר הצניעות. בשיר אחד תומר האוהבת:

„ככל נפשי אעווב בית הורי אם רק אוכל לחיות עמך, כאשר תלך אלך, ואם גם ישימו עינים ורחמים על דרכי לא יחר אפי בוי! לא יחר אפי בוי!“

בשיר אחר תאמר אשה יפונית:

„מעט נפרדתי מאוצרי הטוב (בעלה) אנודה כשרה וזכרם; ויעני חולנה דמעות כמל אורות וזרם.“

אלף שנים לפני סהיני נאספו כארץ הודו שירי-עם בספר המכונה Rigveda. שירי אבותיהם ואבות אבותיהם, עד ראש-כל הרורות, נמסרו להם מפה אל פה ונשמרו כנכת עינם בין משפחות מיוחדות משוררות ומומרות עד תקופת הכתיבה, ואז נהפכה השירה שבעל פה לשירה שכתב בספר הגדול הזה, המכיל בקרבו שירי קדש לאליליהם, שירי כבוד למלכיהם, ושירי-עם בכלל¹⁾.

בהודו העתיקה חברו משוררי-עם שירים וננונים לפאר טפעלי המלכים ונכורותיהם על שדי קרב, ואולם המשוררים המכונים „Rishi“ לא הסתפקו בפארם בשיריהם את המלכים, כי אם נשאו עליהם לפי דבריהם עוד משרה נכבדה מזאת, בעמדם בין המלכים האלילים. להביא משאלות הראשונים אל האחרונים ולסעול על האלילים בשירתם שימלאו כל משאלות המלכים לטובה, ותשא עליה השירה בהודו חותם של „סרסרות קדושה“ בין המלכים והאלילים; והמשוררים הכינו לשעת-אמונה חוקה-כלב ההודים, כי רכב להם, להסרסרים הקדריים, להשפיע כל ברכות שמים על הארץ עיי שירותיהם ומורותיהם. פתנם אחד בדריגווריא הוא: סטול הוא לאליל אינדרא כל קרבן ועולה אם לא תלונה אותו שירה וזמרה:

1) Der Rigveda, die älteste Litteratur der Inder, von Adolf Kagi. 1868.
2 השלח V. (תבנית כ"ה)

לפנים עסקו מלכי הודו בכבודם ובעצמם בעבודת הקרבנות, וכל אחד חבר לעצמו שירי הקרבה, ואלה אשר חסר להם הכשרון לחבר בעצמם איזה שיר, נאלצו לבקש משוררי עם לחבר למענם שירה חרשה. החכם Roth ימצא כזה התחלת ההכונה בין ההודים; כי לאט לאט לקחו המשוררים עבודת המלכים בידיהם ויתרוממו למפלגה קדושה, מפלגת כהנים כמלא מוכן המלה. פתנם אחד בהריגוודא הוא: „המלך אשר יתמוך כירי המשוררים והמומרים יתונן מאת האלילים. וכאשר נשרשה האמונה בין ההודים בסגולת השירה להוריד להם ברכות השמים, נקל היה להמשוררים לחבוע מהעם, כי יעניק להם משמני הארץ, כעין פרס קטן תמורת עבודתם הנשגבה¹⁾. ויחברו המשוררים שירי תהלה על ראש הנדיבים ושירי תהלה על ראש הכילים, שירי אריכות ימים ושנים וגם חיי העולם הבא להפורנים, ושירי קצור ימים, מצוקי שאול ותפתה וכל חכלי האכדון להקמצנים.

ולא אחת העיוו משוררי הודו להתערב גם בין האלילים, להסיר כתר האלהות מעל ראש אליל אחד ולשמוע על ראש אליל שני. המשוררים החזיקו כן תרנם בין העם עד שהיו למפלגה היותר גדולה והיותר קדושה, וכיחוד למפלגה היותר עשירה, אחרי בלעם כל חלב המלכים והעם, ויתעלו ממשוררים לכהנים ומכהנים גם לאלילים אחרי מותם, על ידי שירי אחיהם המשוררים, ויאספו קובץ שירי כהונה בספר „Somaveda“ אשר הקדישו אותו כליל למקדש; תכנו הוא שבירי פסוקים מהריגוודא, אשר מרוב סכסוכם וערכובם אינם מוכנים לשום איש זר מבלעדי הכהנים אשר כל רו לא אינם להם. — גם יש להודים שירי השבעה, שירי לחשים ושירי כשפים ואשפים בספר המכונה „Atharvaveda“. בשיר אחד אל אליל אינדרא יאמר המזמר: „שחה, אינדרא חביבי, את משקה הסומא²⁾, מלא את כרסך וחליץ עצמותיך בנטפי השרף החרוף הזה. בשיר אחר יאמר המזמר: „כעשיני בהמה מלאים חלב, כן מלאו את בטן אינדרא חלב הסומא; אנכי אבין לרווח... האליל הנכבד יתונן את האיש אשר ישקהו ביד נדיבה“. ואמנם ידברו משוררי הודו עם אליליהם בסגנון ששופ מאד, בלי בתי ידים של משי, מרוב כשהונם בענותנותם, או להראות את העם, כי קרובים המה מאד אל אליליהם. השירים האלו ישו מעט בתכונתם לשירי בכוס ביון העתיקה, אך גם שמה ישנם שירים רבים לכבוד האלילים וישני, קרישנא, וגם אינדרא, המלאים רוממות הנפש, טוהר המדות, חקי המוסר, אמונה ותמימות. ככל אופן יתר שאה למליצת השירים האלו על נגינותיהם, הכנייות על סקלא בת חמש מדרגות, כבין הסינים, ועל המזמר לפסוח ולדלג ככל פעם על שתי המדרגות החסרות, כפי החשבון המקובל עתה בין כל העמים³⁾. — וכבזי רב ההבדל בין נגינות ההודים לנגינות הסינים. האחרונים, המסוגרים אלפי שנה בחומתם, המחזיקים ככל עו בכל ישן נושן, וכל תנועות חיים אין בתרדמתם הנצחית, — הם יומרו תמיד במשקל שוה וכבד (Geraden Taktarten) וכמשיכה (Andante), כפתנמם הנודע: „אל תהי מהיר בזמרותיך. קור וקפאון, מנוחת מות והתאכנות נראה בכל שירותיהם וזמרותיהם. אך ההודים עשירי הרמיון, נלהבי הרוח ובעלי הויה, ישירו כמעט כל זמרותיהם

¹⁾ ראה הספר Lalita Vistara, המכיל בקרבו ספורים מחיי ההודים בכלל ומחיי בודהה בפרט. נעתיק ללשון אישכנז ע"י Salomon Lefmann (Berlin 1874).
²⁾ סומא (Soma) הוא שרף חריף מאד הנוסף מאיזה עץ-הודו, וחביב הוא מאד על ההודים, אשר ישתוהו כמוציא חלב.
³⁾ A Selection of Indian Melodies by C. E. Horn.

על משקל קל ובלתי שוה (Ungeraden Taktarten) ותנועה עוה (Animato)¹⁾.
 בשיר הינדוסמאני אחר יאמר המזמר:

לא יסלא שחוק פי מרי נשא! כי הרמעות תרופה מרה הנה לנדכאי לב! הלאה מני העין
 אשר לא הורידה דמעה בחייה!

שיר נענועים:

תשוקתי לא תרע קצב ולא תקל מצוקתי נצח! יום ולילה תגול שלומי! לשוא אאנת,
 אחשיב, לא אצא מטח! ככל זאת תקותי כאש צרכת בקרכי ותהל כנר תמיד בלבי.

גם נמצא בין ההודים מספר רב משירי מלחמה, כאשר יצור האויב על העיר ויקמו משוררי עם ויומרו: „הושע את עצמך והשמים יעורוך“. ותחל ההכנה למלחמה, יששנו מללות, יבנו ריק, יחסרו בורות ויקימו מצודה וכל מיני קשחות וכידונים, אבני בלסטראות וכלי קלע. בתום ההכנה יקריבו קרבן לאליליהם ותחל שירת המלחמה. המשוררים יזמרו, המחצצים יתקעו כחצצרות, המתופפים יתופפו בקול רעש גדול, עד כי יתאזרו אנשי החיל עו ורוח נבורה לקול השאון הסואן ברעש, וברגע ההוא יתנפלו על שונאיהם.

שירי הליות מתיס תופפים ניכ מקום גדול בין שירי ההודים. החכם Häckel יתאר בספרו „סכתבי מסע מהודו“ מערכת הליות מת במהו Ceylon. ביראת הכבוד תנשא מסת המט בשירה חמרה דרך רחובות העיר עד שתגיע אל מקום המשרפה ותנוח על נודי העצים, וכאשר יציתו אש בעצים אשר תחת המטה, יזמרו המשוררים שירי הספר ותהלוח על המנוח, בליות צלצלי כלי מתכות, ואחר שתשרף השמיכה הלכנה, המכסה את גיח הגסטר, ותעוף כאבק למעלה, יחליפו המזמרים שירי אבלם בשירי נחמה; בהאמינם, כי נשאת המט עלתה ביחד עם אבק השמיכה לשמים.

2.

שירי-עם אהובים מאד להקירניוים והמורקמנים באסיה. בשיר אהבה אחר יסליא הקירניו לסאר בשבח אהובתו היפיפה ויאמר:

תתראה את השלג תוח? עור אהובתי לבן רב יותר!
 תתראה את הרם הטטף מחשה השחופה? לחייה אדומים רב יותר!
 תתראה שרש העין הנשרף? שערותיה שחורות רב יותר!
 תתדע את השרף אשר יכתבו בו כהני שבטנו? עפעפיה שחורות רב יותר!
 תתראה רשעי הגחלים הלוהטות פה? עיניה נוצצות ולוהטות רב יותר!

המורקמנים, הנודעים בעצלותם ובאהבתם את הבטלה, יתאספו בערבי החורף לבלות זמם כתענוג רוחני של ספורי אגדות על דבר נבורות הגולנים והחמסנים, אך ביחוד תהיה יאמרתם נבוא מזמר „Bachshi“, וישיר להם שירי עם בליות ננון על כלי זמר. המזמר יתחיל שירו בניחוח ומשפס ועולה מעלה עד הניעו לקוטב שירתו, לסמוך על ארות הרציחה, הנבורה או הגולה, ואז ירעים וירומם קול רעש גדול בתנועה עזת וצמי יתעוררו כל אנשי החבורה לעזור בשיר, יצעקו ויהמו כדכים עד כי יגיעו אמות הסעים לקיל שאנתייהם החזקות ואנחותיהם העמוקות. התנועה והרעש יתחזקו מרגע לרגע כן אנשי החבורה עד כי יתעוררו ויאחו כל אחד בסבך בלורית רעהו, כחיות טורפות.

¹⁾ Indien in Wort und Bild von Schlagintweit. Leipzig 1881.

כאלו מוכנים לטרוף איש את חברו. וכנחו השירה מתנועתה ישובו גם המה למנוחתם ואיש איש ישב על מקומו בשלום¹.)

שירי עם אהובים מאד גם בארץ פרס. החכם William Quenseley יאמר: "עניי פרס ודלת העם ישוהו דאגותיהם בשיריהם וימצאו נוחם בשפכם כל יגונם בשירי עם". גם העובדים והפועלים ימצאו משען עז בשיריהם להקל לעצמם כבד עבודתם. בחצרות הפחות והאחשושרפנים ישלמו במיטב כספם למשוררי עם לומר להם משירי חפיו, סערי ופרדוס. האישי הוודע לומר שירי המשוררים הלאומיים האלה ואשר יש לו עם זה גם ידיעה קלה בשפת ערב יחשב בפרס למשכיל שלם. כספרי אוסטא נמצאים שירים (Gâthâs) רבים ועתיקים אשר שרו אותם הפרסים הקדמונים לכבוד האליל הגדול אהוראמורא. השירים האלו יבילו בקרבם כוונשטמה נגד מפלגת הכהנים המומרים (Kawi) העומדים תחת דגל "Zarathustra", שנחשב בעיני העם כמתקן ומחדש. שירי זנראווסטא היו מסורים לכהנים בעל פה, ועברו בירושה מדור לדור, ורק במאה הרביעית לפני ספה"נ, כימי ממלכת ארתחששתא III, נכתבו בספר. שירי מקדש בכלל ושירי הקרבה בפרט (אשר אין כאן המקום להרכות רברים על אדוהם) רבו מאד בפרס, וביחוד יוקירו שמה שירי ענויים (Passionslieder), שתכנם היא קורות היסורים והענויים הקשים אשר סבלו קרושיהם. עמאר הצדיק ועלי וסייעתו. השירים האלו יוצגו בפרס על במת החויון כסגנון טרנדיא ע"י מצחקים. אך גם שירי חול ימצאו בפרס למכניה, ונמצאו מהם הרבה כספרי אוסטא, וכן גם שירי מלחמה אשר יומרו לכבוד אבותיהם המתים לעוזר להם נגד שונאיהם על שדה קרב, ושירי נצחון אחרי שובם ממלחמתם לביתם בשלום. בשירה וזמרה לוו הפרסים הקדמונים את מתייהם אל קברם. חני ההזכרה לכבוד נשמות אבותיהם. קרוביהם ונכוריהם, הצטיינו בפרס בשירים וזמירות. בחדש האביב, בעת יביאו השושנים בכורי פרחים והטבע יקיץ לתחיה, יקיצו גם מתי פרס לתחיה וירדו מעולמם העליון על הארץ להשתעשע מעט בכרכת קרוביהם, ואז יערכו הפרסים חג קבלת פני האורחים החשובים, הנשמות היקרות, המכונה "Hamaspataidaja". כעשר ימים תשאונה הנשמות במקום מגורן לפנים, ואחרי אשר חוכנה לרעת, כי לא נשכחו עוד פה עלי אדמות, תשובנה שבעות רצון למנוחתן העליונה ותחילנה ברכת שמים, נצחון ונכורה למכבריהן. אוצר גדול של שירי עם פרס אסף החכם אלכסנדר-חוזדקא²). מצוינים כספרו המה שירי בני קרד מאסאראכאן ושירי צוענים, וביחוד שירי ליסטים (Banditminstrels) האורכים על פרשת רכים בצפון פרס. שיריהם יזמרו בתנועה ומהירות, וריוות ופיוות, ראשיתם שמחה ואחריתם תונה. אחד מחכמי פרס, עלי מעיר איספהן, אסף במאה התשיעית לספה"נ כל שירי עם פרס בספר: "Kitâb el-Aghani".

(עוד יבוא).

¹) Durch Zentralasien von Heinrich Moser. 1888.

²) Specimens of popular Poetry of Persia by Alex. Chozdko. London 1842.

פושע ישראל.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

החרה אשר נר בו מרגליות, תלמיד בית הספר למודרים, היה קטן וצר, ואסלה שדרה בו עתה. כי כבר בא הערב. שלחן אצל החלון הפונה אל החצר, כסא אצל השלחן ומטה רעועה בקרכת הסתח — אלה היו כל כלי החרה. על הרצפה צנורים ספרים רבים. גדולים וקטנים. על השלחן פרוש גליון גדול, ועליו מחוגה, עטים וכלי-ידיו. מרגליות בא לפני שנתים ימים מעיר מגורו צבועאל לעיר "הריהרה" ויכנס אל הישיבה הגדולה אשר בה. אשר שמה הלך למרחוק בכל קהלות ישראל. הוא הצטין בכשרונותיו ובהתמדתו, ויתנאו בו המלמדים וראש הישיבה, ויתנאו בו כל יושבי העיר, והשדכנים סיכבוהו וידברו בו. נכבדותו. — והנה בא השטן ויהפוך את שמחת בני הריהרה לתנה ולחרדה . . .

בשבת שיריה שרר תום גדול בכית התפלה. הנבאי לוי, אשר ידע, כי השמש אינו ספיר עצים להסקת בית-המדרש, וגם חשרהו, כי יגנוב עצים להסקת ביתו, התפלא עתה מאד על ותרגותו הסתאומית של השמש בשבת הזאת, ויגער בו בנויפה, והשמש הנעלב התאסין לטול את האשמה על ראש הגוי של שבת — והנה באו בחורי הישיבה רכשו. כי בית הבהור מצבועאל ואיננו; או פנו אל הגוי של שבת, והוא הסיח לפי תומו. כי לחשיגו לא קראוהו הפעם להסיק את התנור, — וככן נפל החשד על הכורה, כי הוא היה הססיק . . . כל העדה לכשה חרדות: אם בארו נפלה שלהבת, מה יעשו אחי קיר?

מני אז נסלה אימת ההשכלה על הקנאים ותחריר את מנוחתם לרגעים.

וסרגליות עזב את הישיבה ונכנס אל בית-הספר למודרים, ולמן היום ההוא שם כל סעיניו להרכות השכלה בקרב בני הנעורים בקרן חשכה זו, ועמלו לא עלה בתוהו. כי רבים מכני הריהרה ומכנותיה החלו לבוא במסחרים אל בתי התלמידים ללמוד מפייהם חכמה ודעת, ובין הבאים היו גם אחרים מכני הישיבה. כנות העיר הרחיקו עוד ללכת, כי לכם הלך שבי לא רק לפני ההשכלה, כי גם לפני נושאי דגלה . . .

שינה היה מרגליות כהליכותיו וכארחות חיו מכל חבריו. הוא אמנם היה אחד מהלסדים היותר מצוינים בבית הספר וישקוד על למודיו בהתמדה יתרה, אולם בכל שנה נחטפה ודעת לא הניח ידו גם מהתלמוד ומהספרות העברית, והיה הדבר למורת רוח

הציוניות לבחירת הקהל בווינא דוקא, לו דברה את דבריה בשם הרח האומית והראתה באצבע על הפרץ הגדול אשר פרצה ההתבוללות בישראל: בשנה שעברה עזבו בווינא לא פחות מארבעת אלפים יהודים את דתם ולא פחות מארבע מאות נולדים לא נכנסו לכרית כלל! השמועה הזאת, שבאה בכה"ע, היא איומה ומעציבה כל כך, עד שבאמת קשה עלינו להאמין באמתחה. אך לו לא תהא אמת אלא למחצה, לו אך אלפים ומאתים נפש מישראל אבדו לנו בקהלה אחת בשנה אחת, אבדו לנו תחת השפעתם של רבנינו הגדולים, המהוויקים עד היום בתורתם הישנה, שהיהדות הרתית כשהיא לעצמה יהדות שלמה היא, והציוניים הווינאים היו מראים להבוכורים את הסכנה הנוראה הנשקפת להיהדות כלה אם תוסיף ללכת הלאה בדרכם של מנהיגים ומורים מתעים — או מוכשחני, שהציוניות היתה מתמלאה מחורבנה של היהדות האופיציאלית וקולה היה מוצא לו הר הזק בלב הבוכורים.

אבל הציוניים לא עשו כן, המה בעצמם סתמו את מקור-חיתה הראשי של הציוניות, ועתה נלאים המה למצוא את הסגנון הנכון, אשר ימשוך אליהם את לב האומה; עתה, אחרי אשר סרסו את הציוניות ההיסטורית וקרעו את נשמתה, עתה חסרים הם הדיפלומטים שלנו יפוייהכח היותר נחויין להם — ההרשאה מצד היהדות!

אין את נפשי להכניס ראשי כמותם הפלפולים הדקים שנתחכמו בהם הסופרים הוינאים שלנו, בנוגע ליחס קיסר אשכנז אל הציוניות. כשאני לעצמי מעמיד אני את מנהיגי הציוניות בחוקת כשרות, שלא יהיו להשתמש בדברים כאלה, אם אין בהם קורטוב של אמת, ובכן מאמין אנכי בדבריהם, ששני מושלים נכונים לעשות חסד לישראל במובן משאלותיה של הציוניות. אבל נלוי הוא, ששני המושלים האלה, אם גם בהסכמת תונרמא, אינם יכולים לעשות מאומה למטובתנו טרם תעלה בידם להטות גם את שאר הממשלות לדעתם; נלוי הוא, ששני המושלים האלה לא יכנסו בדברים את שאר הממשלות, טרם ידעו שהדיפלומטים יש להם הרשאה מאת היהדות, אשר בשמה ידברו; ונלוי וברור הוא כשמש, שממשלות אירופא, לו גם יסכימו לדעתם של שני המושלים האלה בעיקר הרבר, לא יבואו בדברים אלא עם היהדות האופיציאלית, לא עם איוה יחידים פרטיים, העומדים בראש מפלגה אחת, אשר "עדיין יש מקום לספק, אולי אינה אלא כתה קטנה, זרה ובודדת, אשר הכשתותיה ומגמתיה אין להם שום ערך כלל". אבל גם זה ברור בעיני, שהציוניות לא תרכוש לה את לב כל האומה ולא תביא את היהדות האופיציאלית תחת השפעתה, כל עוד לא תכיר את מקומה ולא תעמיד את תקותה ועבודתה על כח התחיה הרתית שבה!

הערת העורך. כחתנו מקום למאמר זה בראש החוברת, היתה כונתנו לעורר לב הקהל על החויון הזה, שגם בין הציוניים המשכילים הרחוקים מן "האורתודוקסיה" הולכת ומתגברת ההכרה הפנימית, כי הציוניות המדינית בצורתה של עכשו חסרה היא אותה "חנשמה" הלאומית שהיא עצם "אישיותה" של עמנו. המחבר הנכבד אמנם סתם את דבריו ולא פורש לנו, איוה הוא "הסגנון הכולל והמקיף שיש בו כדי למשוך אליו את לב כלל האומה" ואשר יחד עם זה "לא היה ספקיף חותכה של איוה שיטה דתית פרטית על פני התנועה כולה", וכשאנו לעצמנו נחשוב, כי סגנון כולל ומקיף כזה נמצא רק אז, כשנגיע לירי הכרה, "שאישיותה העצמית של האומה בכללה" אינה, כדברנו המחבר, אישיות דתית, כי אם אישיות מוסרית שנתלכשה ע"י סבות היסטוריות שונות בצורה דתית (ע"י "לשאלות היום", למעלה חוב' כ"ה ע" 1-9). אבל איך שתהיה החשובה הנכונה — השאלה שנגע בה המחבר בודאי גדולה ונכבדה היא ולא נוכל להתעלם ממנה.

שירי עם.

מאת

פנחס מינקאָווסקי.

(ד*.)

שירי-עם נעלים נמצא בין הערביאים הקדמונים. שירי הערביאים אשר שרו עוד כיום קבלו עליהם רח מחמד יכילו בקרבם השקפותיהם על החיים המוסריים, בהם יכבדו את נבזריהם ואת אורחיהם החשובים, ילהיבו אנשי חילם לאמונה ולגבורה ביום קרב, יספרו חצי לעגם על ירדת המוסר בין שבטיהם, יספרו בשבח מתיחה; באחת, כל מקרי חיהם וכל שאיפותיהם יספרו במשלים ובחרוזים, בשירה וזמרה. בשיר אהבה אחר יאמר המשורר הערבי:

"הסער סואן ברב כח על העלמה היפהפיה ויחשוף את כל הוד יפעת אכריה המוחוטמים, ויחשוף כל אשר נשמה באפו להתענג על מראית העין, וינע כל היקום וכל הטבע . . ."

בשיר אהבה אחר יציג המשורר שגנת הדבורה, אשר באה לינק דבש מהעלמה שולמית, כחשבה אותה לשושנה¹⁾.

ובשיר אחר יספר המשורר:

"ותשאל רומיקה את חונפיה ואת סבקשי אהבתה לאמור:
הגידו נא לי מה היא המרה אשר תמודדו בה את האהבה? —
ויען האחד ויאמר: ראש אהבתי גבוה כמעט מראש צמרת התמר,
ויען השני ויאמר: רחשו לבי יגביהו עוף מן הנשר בין העננים.
ויען השלישי ויאמר: נכבדה וקדושה האהבה בעיני כראש הר סיני,
ואנכי אמרתי: כל מדור וספור ישכח ויופר, אך האהבה בנפשי לא תדע טרה,
ותען רומיקה ותאמר: לך הנצחון, כי כך אמצא בטחוני."

שירי יידות היותר נכבדים בערב נמצאים בהספר "Tajel", מעשי ידי המשורר הגדול Ibn-Alfaridi²⁾. הספר הזה הוא שיר השירים של הערביאים, ושיריו נקראים נגינה ולויה כלי זמר ובכונה גדולה, כשירי תהלים בישראל. המשורר הגדול הזה נולד בשנת 1182 לספדי' ונפטר בשנת 1234, והערביאים מאמינים, כי האציל הנביא סחר סרוחו עליו, ועל כן ספרו קורש להם. תוכן הספר הוא ענגועי אהבה אל אללה

¹⁾ ע"י למעלה חוב' כ"ה ע" 10.

²⁾ Die Wüstenharfe. Sammlung arabischer Volkslieder von Dr. Jul. Altmann. Hammer-Purgstall. החכם ע"י החכם

והתרפקות על אישה יפת תאר (סמל האלהות), ורוחם נחלים תלהט כשאפה אל זיו פני השכינה. ככלל הספר הזה הוא אוצר גדול של המיסטיציזמוס אשר שרר בכל עז בשנות הבינים בארצות המזרח. והשערה קרובה היא, כי שיר השירים שלנו עם כל ההגדות והדרשות אשר העמיסו עליו חז"ל, ואשר נתפשטו בין העם, — היה להמחבר לעינים, ובדמותם חבר את ספרו זה. כאשר כן גם כל תורת מחמד מלאה ערכוביא של תורה ואגדות אשר לקחו מכני ישראל.

וכאשר מלאים המה שירי אהבה של הערביאים בטול היש של האיש מפני האשה, כן נמצא בשירי מלחמותיהם, להפך, בטול המין היפה וכל התענוגים לפני המטרה הגדולה, למות כנכור ומאמין על שדה קרב. בשיר מלחמה אחר יאמר המשורר:

„עלמה מה, בחולה שם, הלאה מני כל יופי!
יקר בעיני עתה סוס וחרב, הלחם כנכור בלי שמץ דופי.“³⁾

על השיר הזה שפוך רוח אכזרית נעלה ואהבת ארץ המולדת. שירי הספר (Walwala) לקחו מקום נכבד בארץ ערב, ולרוב היה הענף הזה בידי הנשים המקוננות. הנשים האלה ספרו בהספדן תשכחות האיש הנפטר, ותוכן ההספד סבב על הנדיבות ועל הגבורות — הנחשבות למבחרי המדות כערב — של המנוח. אם נרצה המנוח בירי אויביו, נוספה גם הנקמה בנושא ההספד; ותתאמצנה המקוננות להלהיב בשירותיהן את קרובי הנרצה לשאוף דם ורצח. החכם פעטערמאן יאמר בספרו „מסע במזרח“, כי גם היום המקוננות כמורה דורשות דמים בהספדן על איש הנרצח. שירי הספר המצוינים כערב המה שירי המשוררת Alehansa אשר קוננה על מות אחיה. כפי עדותו של אחד המשוררים הערביים תחשב אלכנסא להמקוננת הראשית בארצה. היא חיתה ומתה עוד לפני תקופת מחמד. אחת המשוררות אשר חיתה בארץ ערב כמאה התשיעית לספירה, קבצה שירי עם במספר גדול מאד.

שכתי האַרְאָרִי, סאמאלי, גאללא, הנרים באפריקא, אשר קבלו עליהם דת מחמד, יתענונו מאד על שירי עם. תרי אירופא הכאים לתור ארץ אפריקא, בשכרם אנשי השבטים האלו לנהלם וללותם על דרכם, יתכבדו תמיד בשירה וזמרה מאת מנהליהם אחרי הניעים אל מחוז הפצם בשלום. כחנ הבחולות (Arafa) בעיר האראר תעבורנה איוו מאות כרחובות העיר מחנות מחנות ותעצורנה בשיריהן בעד כל בחור הבא לקראתן, למען יתן להן איוו מתנת כסף; ואיו לו להבחור אשר לא יעניק להן ביד נדיבה, כי יטבע במכול של שירי מהתלות אשר תמטינה עליו מכל עכרים⁴⁾.

כשיר אהבה אחד יזמר ההארארי:

„רק אחת אניד לך, פניך כמשי, איישא; עוד הפעם אניד לך זאת ואחרת לא אדע.
קופתך דמתה לכידון, טראה פניך כאבוקה נלהבה, איישא, אהבתך! —
בעמך אל מול פני איברהים אוהבך, יעלה כמוקד על נר יפעחך,
מתר אראך עוד הפעם.“

נושאי השירים בין השבטים האלו המה לרוב הסוסים והנמלים; להם ישפנו נפשם, ואותם ירוממו כמליצתם וזמרתם. כשיר אהבה אחד יאמר הסאמאלי אל אוהבתו: „יפה את רעיתי וכל אכריך מחוטבים; אך שבעתים עליה כפיך, לו שחית חלב גמל לרוויה.“

³⁾ Beiträge zur Kenntnis der Poesie der alten Araber von Th. Nöldeke. Hannover 1864.

⁴⁾ Die primitive Kultur des turkotatarischen Volks von H. Vámbéry

גם בלב נערות סאמאלי יקח הנמל מקום נכבד, ובשירה אשר תזמר אשה סאמאליה אל אהובה אשר נסע ואינו תאמר:

„הנמל יתענג על תבואת הארץ וכלי חפץ יפרד מאכוסו,
אוהבי נסע מארץ הזאת ולבי כאכן יכבד ויערוג אליו.
עלמות אחרות תקפוצנה המימה ותשיכנה קץ לחייהן,
ואנכי — כמעט אגוע באנחותי . . . הוי לו מצאתי את שאהבה נפשי!“

לא פחות מהנמל יקח הסוס מקום נכבד בשירי האפריקנים השחורים; ירוממוהו וינשאוהו, יכבדוהו ויפליאוהו, ישבחו שערות זנבו המכריקות כנוצות העורב השחור; יהללו את שפעת שערותיו הפרועות והפרומות על צוארו עם תלתלי השחורים הזורדים על ערפו כעל ראש אשה יפיפיה; ידמו כרסו לבטן האניה וזנבו לתרנה. „כל עמי הארץ — יזמרו — ידעו את השם הנכבד של הסוס Salfa וכל שומע שמעו הטוב יהיש ויזמר לבוא ולהתענג על יפי נור הסוס.“

גם מוליכי הנמלים (Hady) במדבר ערב יזמרו שיריהם לכבוד גמליהם, אוהביהם הנאמנים בעולם הישימון, ידידיהם המיוחדים בכל עת מסעיהם, אחיהם לצרותיהם ולנחמותיהם. גמל כי יולד, יאמר הכידואי: עוד ילד אחד ניתן לנו. במשך נסיעת הכידואי הערבי במדבר, יתאמץ לכפר פני גמלו, הטעון משא לעיפה, בספרו לו יחש אכותיו וכל מעלליהם הנשגבים. גם יספר לגמלו מקצת שבחו בפניו, כי הוא המובחר בעולם הנמלים, ויעניקו מריח עלי הטבק אשר יעשן תחת נחירי אפו, ויבטיחהו להביאו בכרית הנשואין, בהניעם אל מחוז הפצם, עם פרדה נאה וחסודה, חלף התלאות והמצוקות אשר ישא עליו הנמל במנוחה כל ימי מסעיו; יכנהו בשם: ידיד, רע, בן, אב, אח וכל ננוי הכבוד והחנופה, וינעים לפניו שירי מלחמה ושירי אהבה. ועל דברת מוליכי הנמלים, יחש הנמל נחת רוח לשמע שיריהם, עד כי בעת זמרתם יסתום את לסתותיו וינקש בשניו ויהפוך ראשו כלפי המזמר, וילך וישא במנוחה כל המשא אשר העמיסו עליו. אך כאשר פתאום ימרוד הנמל באדונו וימאן לנוע ממקומו מרוב משא הצרורות אשר סביב שחו עליו, תפרוץ מריבה גדולה בינו ובין מוליכו. זה האחרון יהפוך את הנוסח ודחף את גמלו בכל שמות של גנאי: כלב, יהודי, נוצרי, כופר, ועוד מיני גדוף כאלו. גם יחדל להעניקהו משירתו וממקשרתו, ויבוהו על היותו כפוי טובה לבעליו הדואג לשלומו, אשר קשר עליו כל מיני קמיעות לסנולה שלא תשלוט בו עינא בישא. אבל ככל חזונו לא ירים הערבי את ידו או את שבטו על גמלו, ירידו הנאמן תמיד, כי אף על פי שחשא — גמלו הוא. החכם קיעוועטער בספרו „קורות הזמרה“ יאמר: כי לפנים קרא לזמר בארץ ערב בשם „Hady“ כלומר: מוליך גמלים, על שם השירים אשר זמרו המוליכים לגמליהם תמיד.

ה.

עשרה קבין שירי הספר ירדו לעולם, חשעה מהם נטלו המצרים. כאשר היתה ארמט חס לאם כל ההגרות על אדות העולם העליון והיי נפש הנצחיים, למקור כל הנסתרות והרוים, אשר הנחילו לירושת עולם להעמים האחרים שלקחו מקומם בקורות ימי עולם. — כן רבו גם שירי הספד בתוכם; והשירה הראשונה אשר הגיעו אליה חוקרי קסמינז הוא קינת מצרים על Maneros בן יחידו של Osiris, אליל החכמה כמצרים

בימי קדם. ואם כי לא חסרו להם כל מיני שירים וגם שירי מקדש בתוכם, אך כלם כאין המה נגד שירי ההספד.

כנודע, זמרו הפריגים את השירה "Lytiertus", האמורים את השירה "Jalemos", הכנענים את השירה "Adoniasmos", והיוונים את השירה "Linos"; חונן כל השירים האלו היה — קינים והי על מות נער כאביב עלומיו, יללה והספד על קין כל בשר, על כליון הכריאה; וכל אלה היו רק התחקות על קינת מאנירוס ילדת מצרים. גם היום עוד חיות הנה קינות המצריים הקדמונים אצל כהני המושלמים במצרים החדשה. ואף כי החליפו את דתם, ועל מקום השור והחתול, הנחש והליויתן וכל שאר חיות הקדש של מצרים הישנה, יתנוסס עתה דגל הירח, בכל זאת יחיוקו גם במצרים החדשה בשירים ובקינות ירושת מצרים העתיקה. ככל המערכה אשר ערכו במצרים העתיקה, בשירים בתרועה במחול ובמחיאית כפים, לכבוד איוס, פטאה, האטיר ואווירוס, כן יעשו עתה במצרים החדשה לכבוד מחמד במיכא ולכבוד עבד-אלרחים בעיר Kene, ולכבוד כל שייך צעיר בעיר מצער. כמות מלך מצרים לפניו, התאספו שלוחי כל ערי מצרים עם מקהלותיהם לקחת חבל בהליות המת הגדול עיי שירה וזמרה; בתולות מומרות ומשוררות, בליות המית כלי חלילים וכנורות, זמרו "מנוחה נכונה", כעת פרידתן האחרונה מאת מלכן. גם היום, במצרים החדשה, תזמרנה המקוננות שירי הספדן על מות נכבד או קדוש ותקראנה בקול: "הוי אבי ומכלכלי, הוי מצוקה, הוי יאוש, הוי כחי ועזורי, הוי גמל!" ביתי! כמות עלם טרם נימול, ימינו המקוננים קול אדיר וחזק בליות כלי רעש של תפס, מהתות ומנענים, לערכב את השטן וכל כח דיליה, העומדים הכן לסחבו אל האברון. אחר סתימת הגולל על ארון המת ישירו המקוננים: "אללאה! סלח ומחל נא חטאי המושלמים והמושלמות". הכהן ישא דברו אל המת וילמדהו כינה מה לענות שמה את מלאכי החבלה השואלים את כל מת שאלות מתורת האלקוראן, ואוי לו להמת אשר תשובתו אינה שגורה בפיו. המנהג הזה יזכיר ניכ את תורת המות של מצרים העתיקה, אשר הכילה בקרבה שאלות ותשובות של המת עם שופטיו בעולם העליון, וכל מצרי אדוק למד אותה כל ימי חייו למען דעת אותה בעל פה.

וזו היא הקינה אשר תקנון איוס על מות אהובה אוירוס, המכונה "קינת מאנירוס":

"שובה אלי שובה אלי
אל פאנו שובה אלי! כי מתו מבקשי נפשך
הוי, עוזר נעים, שובה אלי,
למען תראה אחותך אוהבתך;
האם לא תקרב אלי? —
הוי עלם יפה, שובה אלי, שובה אלי!
עוד לא אראך ונפשי עלי תאכל ועיני יבקשך.
אתע בדרכי לבקשך
אולי אמצאך בתמונת נאי (Nai),
למען אראך, למען אשבע בהקין
תמונתך, אהובי הנעים!
למען אביש על קרני אור פניך
למען אחזה אותך, אל פאנו
למען אראה פני אל פאנו המזהירים.

(⁵) גמל הוא סמל הכח ותעוז.

בוא אל אוהבתך, אוטופרים רב החן!
בוא אל אחותך, בוא אל רעותך
אל אורטוהטס (Urtubet) בוא נא,
בוא אל אשתך נות ביתך".

מצבות מצרים חספרנה לנו משירי מלחמה, משירי נילוס בעת נאו מימיו, משירי נצחון, משירי ענויים (Passionslied), משירי דישה וקצירה, משירי הני הכותרות של מלכי פרעה ומשירי כל חג שהזמן גרמא. החכם (Laue)⁶ יעתיק שיר תהלה אחר לכבוד נילוס:

"תהלה לך, נילוס! כי נגלית בכל יפעתך על ארצנו,
בואך בשלום להחיות אדמת מצרים.
נסתתרו, המוציא לאור כל חשך וצפון כרצונך וכחפצך,
המורה מים כל עשב וכל דשא יצירי אליל השמש,
המשיבע בהמות וחיות הארץ —
אתה הוא המשקה את האדמה,
אתה הוא חונן הזרע וידיד התנוכה".

בשירי דישה של המצרים יזמרו: "דישו, שורים, דישו עמרים, דישו למען אדונכם, דישו גם למענכם". . .

הח' מאספער⁷, יעתיק שיר ידירות אשר שרו המצרים בתקופת הדינסטיא העשרים, בין 1050—1188 לפספסני. נושא השיר היא התאנה, אשר תדבר את הדברים האלה:

"העתיקי נא אל גן המלך והשקני מים,
נלאיתי נשוא חרפת צמאון כעבד נבוה;
או אגונן עליך עם אוהבתך תחת צללי,
ולא אגלה לאיש ככל אשר תחוינה עיני".

בשיר אהבה אחר יאמר המשורר:

"גן נעול לאחותי ולפני שערי ביתה הפתוחים ישפוך הנהר זרם פלגיו,
וחצא אחותי מלאה אף וחרון על השוער, הוי כי יתנני לשומר שערי ביתה,
למען אשמע את קולה בחרות אפה ועמדתי כילד רועד לפניה
והתענגתי על קללותיה הנעימות והמתוקות . . ."

הח' סוואכארא יאמר: לו הניעו גם ננינות השירים האלו בערכם לחצי ערך סוטיהם, כי אז מה נעמו!

1.

אריץ וין היתה בימי קדם הרת הנועם והיופי. מקור השירה והזמרה. על כל הר תל כל נבעה — מקדש, ובכל מקדש — חנים ושירים לכבוד כל אליל. עשירה היתה האריץ האת בהויות והגרות, כרמיונות וחיונות, בחלומות ומלחמות בין בני אדם ובין בני אלים; בני אלהים ירדו שמה אל בנות האריץ, ובני תמותה עלו שמימה אל בנות האלילים וקוסמות-חם; הבל יופי נפגשו, אהבה ותאוה נצמדו, חכמה ואולת נקשרו, פגול ופויש נשלכו.

⁶) An account of the manners and customs of the modern Egyptians, written in Egypt during the years 1833—34—35. by E. William Lane. London.

⁷) Romances et poesies par G. Maspero. Les chants d'amour du papyrus de Turin et du papyrus Harris. Paris 1883.

אין פה המקום להרכות דברים על אדות היונים ככלל, אך לעניננו די לנו להזכיר, כי כאלף שנים לפני ספיה התנאו ההילנים על שירי הומיר, המכילים תהלות האלילים והנבזים (או תהלות הנבזים אשר נהפכו לאלילים בידי המשוררים) של מלחמת טרויא. על ידי השירים האלה אנו יודעים קורות ימי ההילנים, שאספותיהם ומגמותיהם, חייהם החברותיים והיחיים הדתיים; ועל פיהם נוכל להחליט, כי לא צעד ההילני צעד בלי שירה וזמרה. בשירי ה"אליאדה" וה"אודיסאה" אנו מוצאים תמונה ברורה, לא רק מחיי ההילנים ככלל, כי אם גם מחיי כל שבט ושבט, השבט האֵאולי, הפריגי, היוני, הדורי ועוד. כל אחד מהם היה לו סגנון מיוחד בשירתו ובזמרתו, כרוחו; כל אחד אהב כלי זמר שונים, כטעמו; וכל אליל נהל כבוד מיוחד ועבודה אחרת בתוך שבטו. האליל הגדול אפולון-זיבוס נתכבד בשלישה מיני שירים. המין הראשון (Päane) היו השירים אשר שרה כל האומה היונית לכבוד הנצחון אשר נחל אפולון (המכונה ניב "Päan") על הנחש הקדמוני פיתון, ואחרי כל חרונו נשמעה הקריאה: "Jo Paian!" (רבה קשתך, אפולון!) המין השני (Nomen) הם השירים הנפרדים אשר שר כל שבט ושבט לברו, והשלישי (Prosodien) היו השירים המהורים הבנויים על משקל ומספר המבטאים. הומיר ישב את שבט האבאים ויאמר: "שירים נעימים זמרו היונים מבקר ועד הערב, פיאנים צוהלים ברמה נשמעו לכפר פני אפולון-זיבוס." את הקרה העשירה אשר הכינו בארמון מינילאאוס לכבוד האורח טילימכוס יתאר הומיר בדברים האלה: "בהיכל הרם המצופה כיפה עגולה התאספו שבעיני ואוהביו של מינילאאוס הנכבד לאכול לחם הצהרים; משורר אלהי הנעים שירותיו בלויית ננינת כנורו ושני מרקדים יצאו במחולות."

מלבד השירים העתיקים הנודעים כיון מכבר, נמצא תשוקה עזה בין ההילנים לשירים הרשים. כאשר יאבה המשורר פימיוס לומר לפני פינילופה שירה חדשה אשר חבר על אדות ענווי שבט הדנאים, תפחד פינילופה, פן תרעיש השירה את לבה כמדה יתרה, ותאמר: "פימיוס, הלא תזמר גם בלעדי השירה החדשה שירים נעלים ונשגבים על מפעלי האלילים והנבזים, הנודעים בשם בין כל המשוררים; שירה נא לי מאלה השירים הישנים, ואל נא תדאיב את נפשי המדוכאה בשירה החדשה הפולחת חרוי בטני." על זה ישיב לה בנה טילימכוס: "מדוע תרגו על המשורר על אשר יגיע מיתרי לבבנו כשיריו הנובעים ממקור לבו? — לא על המשורר תלונתך, אמי, כי אם על אלהינו זיוס אשר יאציל מרוחו עליו כרצונו; אל נא יחר אפך עליו על אשר יזמר על מצוקות הדנאים, כי יתרון להשיר החדש על כל השירים העתיקים להפיק רצון כל השומעים הנכבדים הנאספים פה."

המלאכים אשר שלח אנגמנון אל אכילס לפייסו מצאוהו יושב באהלו תופש כנורו ומנגן ומנעים ומירות על מפעלי הנבזים. אוליסוס יאמר אל המשורר דימודוקוס: "נכבדת בעיני, דימודוקוס, על אשר הפלאת לומר על מעללי היונים, על הנבזות אשר פעלו ועל כל התלאה אשר מצאתם בהמלחמה הנוראה, כמו ראית בעיניך או שמעת באזניך. הנעים נא שיר חדש על המצאת סוס העץ אשר בנה אפוס בעזרת האלילה פלס-אתינא. ואם תצליח לומר את השירה החדשה בסדר נכון וטעם כאשר הסכנת, ואניד לכל וישבי תכל, כי שירתך מתנת אליל נשגב היא."

גם לא חסרו לההילנים שירי הספד בתקופת מלחמת היוניים. הומיר יספר סוד הלויית היקטור המת: "כאשר הובאה גיית היקטור אל הארמון, השכיבוהו על מטה יקרה,

יקראו להמשוררים לשיר עליו שירי הספד, ובין אנהותיהם התבללו גם יללות הנשים המקוננות.

בספרטא הכדילו בין שירי העבדים לשירי החורים, והראשונים לא העיוו לומר שירי אדונייהם, עד שבא המחוקק סולון ויסר את המחיצה המבדילה בין השירים. כאשר סרן הנגף בנלילות ספרטא בשנת 620 לפני ספיה וימס לב העם, קראו למשורר ויומר להם משירי-העם ויחוק את לבם, ותעצר המגפה⁸⁾.

ז.

גם ברומא אהבו את השירים. שירי הורציוס, קטולוס, ווירגיליוס, אובריוס ועוד — נחשטו בין העם וזמרו אותם בנגונים ישנים אשר השתמשו בהם עוד משוררי יון. השיר "Carmen Saeculare", אשר חבר הורציוס בפקודת הקיסר אוגוסטוס לכבוד זכל המאה של העיר רומא, זמרו שתי מקהלות, אחת של נערים ואחת של בחורות, סעס בודרות ופעם ביחד. שני החרוזים הראשונים זמרו שתי המקהלות ביחד לכבוד אפולון ודיאנה, בבקשה לברך את החג. החרוז השלישי זמרו הנערים לבדם, והוא תפלה בעד הצלחת הלאום, אחריהם זמרו הבחורות תפלה להצליחן בוונו יפה והריון קל, ולסוף התאחרו שתי המקהלות לומר יחד תפלה בעד אושר מלכות רומא כמאה הבאה. — וכן נתחברו שירים שונים, קדושים וחלונים⁹⁾, מלוכשים בנגונים עתיקים מאד. נגון ישן נושן משירי ספד שם הורציוס על השיר אשר חבר לכבוד הקיסר אוגוסטוס¹⁰⁾; הנגון הזה נתחלל אחרי כן אל מקדש הכנסייה החדשה על הימנון לכבוד יוחנן.

חני העבדים והשפחות (Saturnalien), חני תלמידי בתי ספר ובעלי מלאכה (Quinquatrus), חני נבירות הבית (Matronalien), חני אלילת המלחמה (Bellona) וזני האביב לכבוד אם השושנים והפרחים (Ludi Florae) היו מפוראים בשירים חסירות, אך שכם אחד על כל האלילים נחל בשיר אליל המלחמה מרס. עוד בימי סלוצת נומא פומפיליוס שרו שנים עשר כהנים (Salier) שירי תהלה בלויית רקודים ומחולות לכבוד מרס. שירי רומא העתיקים (Axamenta) הכילו קריאות להאלילים זסיטר, יונא, מינרבא, ינוס, מניני רומא; חרוזיהם היו כבדים וסגנונם יבש וקשה. ושיריהם החדשים קבלו אל תוכם גם תהלות המלכים ומשפחותיהם, הנאהבים בעיני האלילים¹⁰⁾. שירי הספד לא חסרו גיב לשבטי הלטינים והאיטרוסקים. בתחלה שרו אותם בניו וקוביני של הנפטר, וברבות הימים הקדישו איע לזה נשים מקוננות מומחות (Praeficae), לזמר שירי קינותיהן (Nänien) על כל מת עימ לקבל פרס.

שירי נצחון פרו ורבו בעיר הרמים הזאת. כל מלחמה ונצחון הביאו אחריהם זרים, סרזים ושירים על גבור המלחמה, או על המלך אשר בחר בהגבור הזה ושימיהו לשיר על הצבא. אך בין כל התהלות אשר פזרו משוררי רומא למלכיהם ולנבזיהם התערבו גם שירי תהלה. המנהג הזה מקורו מימי קדם ונחשב ל"סגולה" שלא יתקאו האלילים בכבוד בני תמותה, והמלכים והנבזים נאלצו להצדיק עליהם את הצחוק ולבלוע את המטה המרה בכוס הכבוד הגדוש; חוץ מן המלך העריץ קאליגולא, אשר לא יכול

⁸⁾ History of Greece by Swell.

⁹⁾ Ode II, Lib. I.

¹⁰⁾ Geschichte der römischen Litteratur von Dr. Munk, Berlin 1876.

לסכול: זאת ויצו לשרוף היים את אהר המשוררים אשר העיו להחל בו בשירתו. כאשר שב יוליוס ציור לרומא אחרי נצחוננו על הנליים, זמרו אנשי חילו תהלות לכבודו וביניהם גם מהתלות:

„רוטאים שמרו את נשותיכם, כי שב הלום המנאף הקרת.
לאתנן לבנות גליא סור כל הון נושיו האורה המנצח.“

ח.

כהני הדרואידים אשר עמדו בראש הנליים הקדמונים, טרם באו תחת חסות רומא, היו בעתם נושאי ההכמה ועבודת הצבור, ויהיו לעמם כהנים, מורים, ראשים ושופטים כאחד. הקי חורתם מסרו להעם לא בכתב ולא בחקיקה על האבנים, כי אם בחרוזים ונגונים הנמסרים בעל פה; ויחד עם הנגונים כלע העם את הקיו. פרחי הכהנים, אשר עמדו תחת השנתת הדרואידי הגדול, נאלצו לבלות לכל הסחות עשרים שנה עד שידעו את החקים והמשפטים בצרוף החרוזים והנגונים¹¹⁾. למטה ממפלגת הדרואידים עמדה מפלגת ה„ברדים“, משוררי עם אשר נסעו עם חיל הנליים אל כל מלחמותיהם לרומם בשיריהם את הגבורים ולהשפיל את רכי הלכב, ובשוכם לביתם זמרו על כל המקרים אשר נקרו בחיי החברה והממשלה פנימה. למאושרים חשבו א"ע אלה אשר הציגום הברדים בשיריהם כתור אנשי מעלה, ולאומללים — אלה אשר היו לדראון בשירי הברדים. הנליים הקדמונים אהבו לספר קורותיהם בשירי תהלה או תהלה, למען יבין הדור הבא מעללי אבותיו וידע להבחין בין הטוב והרע. ביחוד רבו ביניהם שירי מהתלות אשר זכרונם נשאר בין הצרפתים עד היום הזה. גם הציבו בשיריהם שם עולם ומוכרת נצה לנצחונותיהם ולגבורותיהם. אחר משירים כאלו, המכיל קורות הנצחון אשר נחל כלזטריוס השני על מדינת סכסוניה כסוף המאה הששית לספיה, יתחיל כך:

„לכו נרננה לכלזטריוס מלך הפרנקים,
אשר יצא לחום בעוז לקראת הסכסים;
כמעט ירדו דומה מלאכי סכסוניה,
ולוא הצילם פארו הנסיך סבורגנדיה.“

שירי-עם אחר, אשר עשה רושם גדול בעתו — בתקופת ממלכת קרל הגדול, במאה התשיעית לספיה — הוא הנקרא „Cantiliena Rolandi“ (שיר רולנרא). מי הוא זה רולנרא, נושא השיר, לא נודע בבירור, וכל עמל החוקרים בזה עלה בתוהו, כי רבו עליו אנדות וספורים עד כי אי אפשר להכריע בין האגדה ובין האמת; אך בכלל יחלישו כלם, כי האיש רולנרא היה שר צבא בחיל קרל הגדול והצטיין מאד בגבורתו במלחמות רבות על ארצות שונות, עד כי היה שמו לתהלה בין כל עמי הארץ. השיר רולנרא חבר עליו משורר נעלם אחרי נפלו הלל על שדה המלחמה על בקעת Ranceval, ורבים ישערו, כי קרל הגדול בכבודו ובעצמו חבר את השיר הזה על נכורו אהובו. השיר הזה קנה לו זכות אורה בצרפת ויגרש מפניו את כל השירים הקודמים לו בין העם. שיר רולנרא רביש לו לב כל השרים ואנשי החיל, עד כי לכבוד גדול ולחבה יתרה נחשב זה להאיש אשר נתכבד לומר אותו לפני אנשי החיל בתחלת המלחמה. עד המאה הארבע עשרה.

¹¹⁾ Allgemeine Geschichte der Musik von Johannes Forkel B. II. S. 95.

ט.

הגרמנים הקדמונים השתמשו בשיריהם לכל מקריהם, השירה והומרה התלכדו אצלם לספר מחשבותיהם ומפעלותיהם. המלך קרל הגדול צוה לאסוף כל השירים העתיקים הנמצאים בין העם בירושה, וסופרו איניגהרר עשה מהם ספר דברי הימים. טציטוס (II. 88) יספר, כי שבטי הגרמנים זמרו שירים נעלים לכבוד מגנים וטאלם, הנסיך ארמיניוס, ובם ספרו כל מקרי חייו ופרשת גדולתו. גם יספר טציטוס (V. 15), כי לפני כל מלחמה שרו הגרמנים שירי תקוה לאליהם ולנשמות אבותיהם, ואחר המלחמה שירי תהלה לכבוד גבוריהם אשר נפלו חללים על שדה קרב. הגרמנים הלכו את שיריהם לששה מינים:

- א) שירי אהבים, באספת הכהנים הנוצרים נזרו שמתא על השירים האלו ויאסרו נאסרו חמור על הנזירות לומרם או לשפל בם.
- ב) שירי מהתלות ונדוף על החטאים והחוטאים. עיי השירים ממין זה נבעו סצונו עלילות השרים והפקידים הנכונים וכבודם הורר בין העם. החוקר האשכנזי Eckart יאמר, כי השם „Isengrin“, אשר בו כנו את הזאב כמשלי החיות בשנות הבינים, מקורו בשיר מהתלות ישן אשר שרו על השר איונגרין מאוסטריה, שהתפרץ נגד המלך ארנולף. גם השירים האלו נאסרו באספת הכהנים.
- ג) שירי ענבים ונבול פה. גם המה נאסרו עיי הכהנים, מתחלה בקרבת המקדש, ואחר כן בכל מקום.

- ד) שירי כבוד ותהלה למפעלים טובים, למען ישאר זכר הצדיקים לברכה.
- ה) שירי מלחמה ונצחון. מאלה נשאר שיר אחד על נצחון המלך לודוויג השלישי סצרט על הגורמנים בשנת 882.

- ו) שירים של פנעים, או שירי שפן (Teufelslieder), אשר זמרו הפנסים כאישון לילה על הקברים, לגרש את השפן. המנהג הזה שרר בקרבם מאות בשנים לפני כואם כמסורת הכרית החדשה, וגם אחר קבלו עליהם הדת הזאת לא בטלוהו; עד אשר נאסרו השירים האלה מטעם הכהנים בראשית המאה התשיעית.

הנותים התענגו מאד על שיריהם העתיקים המלאים תהלות אבותיהם הגבורים. כל מלחמה סתחו בשירים אשר בהם ספרו גבורות אבותיהם, איך החריבו את מקדש ארשמים ודרסו את העיר אתונא עד היסוד בה. השירים האלו היו למקור להחכם יורדקס לחבר סהם ספר שלם ורב האיכות, במאה הששית לספיה, על קורות הנותים הקדמונים. שירי-עם היו לחלק חשוב מחיי כל העמים בכל ימי הבינים, עד כי נוסדו חברות שלמות, להרחיב ולהרבות השירה והומרה בין העמים, והן נקראו בשמות שונים: סוכאורוען, מיניסטרעלס, סקאלדען, בארדען, מינעוואנגער, מייסטערזינגער. האחרונה האריכה פעולתה עד המאה השש עשרה, ותמע את השירה והומרה בין הניכי המלאכה והאומנות. הניכי החברה הזאת נתחלקו לשלש מדרגות: האיש אשר ידע לומר שירה עתיקה עם נוגנה הישן נקרא בשם „מומר“, האיש אשר חבר פיוט חדש כנגון ישן נקרא „סוורר“, האיש אשר חבר מליצה חדשה כנגון חדש נקרא בשם „אומן השירה“ (Meistersinger). שירי „מייסטערזינגער“ נקראו על שמות החיות, העצים, העופות, השושנים והפרחים, כמו: „השועל הערום“, „הנשר הלבן“, „שושנים“, „אילת השחר“. שמת השירים לא הוכיחו על תכנם, כי לא היה להם שום יחס אל הענין, רק כי המפוררים הציבו להם ציונים כאלה על שיריהם.

השלח V.

(חברת כיז)

ועד היום יפרח הסאָלקסליעדי בין הגרמנים על ידי חברות שונות (Arien, Liederkranz, Harmonie ועוד), ואחרי מלחמת 1870 נתאספו שירי עם חדשים על קורות המלחמה והתאחרות שבטי גרמניא לעם אחד.

ובין הסלאוויים, וביחוד הרוסים, רבו שירייעם כל כך עד כי אי אפשר לעבור עליהם בסקירה אחת; אך ככלל מצוינים המה ברוח התונה השפוכה גם על מליצתם וגם על ננינתם והנודעת בין חכמי הזמרה בשם חונת הסלאוויים ("Slaven-Jammer"). שירי התונה, אשר תשיר הכלה בחברת רעותיה, בהכסרים אשר בצפון רוסיא, מעת תתארם עד אחר נשואיה — דים לתת מושג מתכונת רוח התונה הזאת. העול הקשה אשר נשא הרוסי בימי שלטון המונגולים, עברותו אשר עבר בסרך תחת ממשלת האצילים הפולנים, השאירו אחריהם רשמים קשים, שרשומים עמוקים בלב העם הזה. עד כי גם עתה כמו ספון בלבו מעין של דמעות. ואם שירי הנכרים כן, שירי הנשים, הנושאות עליהן עוד עברות יתרה של בעליהן, על אחת כמה וכמה. מיום בוא הנערה הכפרית כברית הארוסין תחל לכנות על כי ננולה ממנה חוסשתה, על העברות החדשה אשר יביא לה העתיד הקרוב, כי עוד מעט ועליה לסור למשמעת אדונה החדש, הוא בעלה.

(עוד יבוא).

פושע ישראל.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(סוף*)

שמשון הלך כתועה ברחובות קריה, מבלי דעת אנה פניו מועדות. נפשו סערה סאוד. ארץ נורה! האמנם ישלחוהו בני ערתו מעירו לנצח? האמנם יפירוהו בחווק יד סאמו האהובה, מרעיו, מרירתו הנעימה שם ביער? האמנם יבלה כל ימיו בחברת פושעים ומרדדים, מרצחים ושודדים, בארץ רחוקה, ארץ אופל וצלמות? מה אכזרים המה בני ערתי, הקנאים הפראים! המעט להם, כי רדפוהו וימררוהו מימי נעוריו, כי עוד יחסצו עתה לקברו חיים בארץ נורה! ואכיו? האם יעמוד לימין בנו הנרדף? האם לא שמע חזם מסיו, כי גם הוא מסכים לעצת קרוביו? ואם לא יסכים? מעת אשר התמכר אביו לשכחת שפלה ומאוסה, מעת אשר היה אביו לפחות שבפחותים המתנולל בשכרותו כראש כל חוצות ולעתים לא רחוקות ילין בבית המשמר, מן העת ההיא חדלו בני ערתו לרא מסניו, רק יבווהו בלבם, ואם יתנו לו גם עתה לפעמים פרוטות אחרות, הלא יעשו זאת אך למען קרוביו-העשירים — וקרוביו אלה הלא הם הם המתאמצים להרחיק אותו, את שמשון, מעירו, כי נגב ואפיקורס הוא, ומי יעצור בעדם? — מי? רחל בת אהרן הנושך! היא אחת המשכילות הנסתרות, והיא תצילהו הפעם מרעה . . . הוא יודע את טוב לבה ואת אמיץ רוחה, היא לא תירא מלחלות בעדו את פני הוריה, והמה לא ישיבו את פניה ריקם, כי בתם יחידתם היא האהובה להם מאד! אבל . . . אבל אולי יתנגב או החשד ללב הוריה, כי גם בתם ידה עם המשכילים והאפיקורסים, ואז מי יודע, אם לא יקסצו האכזרים האלה כאפס את רחמם גם מבתם וגם לה יבולע בעבורו, והוא לא ימלט מרעה? . . . הוא התעכב בלכתו . . . ראשו סובב עליו כנלגל . . .

מי יודע אם לא הייתי עתה גם אני תלמיד בית הספר — מוסף שמשון לחשוב — לו התרועעו אתי המשכילים אז . . . טרם שלחתי כננכה את ידי . . . ווכרון הלילה נטרא, שבו נגב כפעם הראשונה, עלה על לבו.

הנה הוא סובב בחוצות קריה — והרעב יציקהו עד מאד. הוא מרגיש בלבו שגאח עזה אל כל המאושרים, השוככים עתה סרוחים על ערשותיהם, בעת אשר הוא רעב וחרץ לו סקם להניח את ראשו. לרנעים יקסוץ ידו מקצף, הוא נושא עינו ורואה, והנה

בו הספק ונס הטעות, הנה דעת אלהים על פי הקבלה מוצאה משפע אלהי, שהיא הנבואה, ולכן אין בה לא ספק ולא טעות, והיא החכמה האמתית, שאין להרהר אחריה. אמנם לא כל אדם זוכה להבין את רמזי התורה, שהם התוך שלה, אבל מעולם לא אמרו המקובלים, כי כל היודע את התורה כפשוטה ומקיים את המצות על פי מובנן הפשוט, אין לו חלק לעוהיב ואינו בכלל אדם. אלא להפך אמרו, כי כל אדם מישראל, ואפילו כל איש ישר מאוהי, יש לו חלק לעוהיב, אם כי נשמתו לא תוכה לאותה המדרגה הרוחנית שתוכה לה נפש, יודע ח"ן. התפלה עושה רושם גדול בעולם העליון, מפני שתפלה בכונה היא התעוררות מלחמא, וכל התעוררות מלחמא מביאה גם התעוררות לעילא. המציאות איננה ענין דומם, אלא מתרגשת ומתפעלת בכל עת ובכל שעה, ולכן יש חשיבות גדולה להמעשים של האדם, לא כמו שאמרו הפלוסופים, כי רק המחשבה ההגיונית היא העיקר. הפלוסופים נחשו בהשנחת השם על בראיו, מפני כי הטבע צריך רק לקיום המין ולא לקיום הפרטים; אבל לפי דעת המקובלים אין כאן מין ואין כאן פרט, אלא הכל הוא חלק של המציאות הכללית, ובשביל זה תפול ההשנחה האלהית בכל דבר ודבר. הפלוסופים, אשר יחסו רצון ובחירה לאדם, יסרו זה על חרודים הגיונים; ואולם הקבלה לא הכניסה עצמה בעסק הזה, אלא בהפך, רמוזה על מעשי האדם, מה גדלה השפעתם בעולם — שהרי כל המציאות היא בקשר אחד — ולפי זה, כל המסכה את מעשיו פוגם בטבע המציאות הכללית. תורת המוסר הוזה היא מעין „האימפריטיזם הקטגוריי“ של קנט. באחת: בעוד כי היו הפלוסופים מעיינים ואת כל דבריהם שקלו רק בפלס הגיון, ולכל חיון וחיון בעולם קצבו לו מקומו וסדרוהו על פי חשבון — נכנסו המקובלים לעומק החיים הפנימיים.

ובהיות כי ידעו לכוון שיטתם לרוח הפסיכולוגיא הלאומית, לכן הצליחו, אף כי היתה להם מתחלה המלחמה מפנים ומאחור, היינו מצד הפלוסופים ומצד התלמודיים שלומי אמוני ישראל. לא ארכו הימים והנה כמעט כל הפלוסופים וכל התורניים נכנסו אל מחנה המקובלים, ובהיות הקבלה במרוצת הימים לקנין לאומי, המציאה לה כסדרותה טירמינולוגיא שלמה, המנכילה את מושגיה בדיוק גדול.

ואולם הקבלה היתה „אנטיטיסי“, הקצה השני לעומת הקצה של הפלוסופיא; אבל לא היתה „סינטיסי“, כרכות הימים הפסידה גם הקבלה את חיותה, והמקובלים האחרונים הורגלו להשתמש במלותיה, מבלי לדעת את המכוון בהן. הקבלה, אשר היתה מחאה נגד החיצוניות, אשר בכל חיון דתי בקשה את התוך, ולא הסתפקה בקליפתו: היא בעצמה נהייתה במרוצת הימים לחיצוניות. תורניים מאובנים יסרו את דרושיהם על סוד ישע אלהי, צמצום שכינתו, שבירת הכלים, זוג עליוני, התעוררות עליונית והתעוררות מלמטה, וכאלה מן המליצות השנורות בספרי הקבלה, מבלי להבין את הרעיון הצפון בהן. ובה היתה גם היא, הקבלה, כרכות הימים לתורת קבע, לשיטה למודית למורשת אבסטרקטים, אחר אשר ימים רבים היתה כסם חיים להאומה הישראלית.

והנה על אדות השפעת הקבלה על עם ישראל עוד אשוב לדבר בפרטות, וזה הפצתי רק להראות, כי שני הכחות המתנגדים: הפלוסופיא והקבלה, היו שתי הקצוות, וכי להמציא פתרון אמתי להשאלות המתרגשות בעולם הדתי והמוסרי היתה על כן ההסתחכות ההיסטורית צריכה לחיון אחר אשר יבוא אחריהם. אבל עד הנה נראה רק נסיונות כמקציע זה, אשר עליהם אדבר במאמר מיוחד.

שירי עם.

כחא

פנחס מינקאווסקי.

(סוף*)

י.

אחר אשר עברנו בסקירה כללית על שירי-העם אשר לרוב העמים, נתכונן עוד **הע אל** סעולת שירי-עם על גדולי המנצחים בניניות בעת האחרונה. שירי ערב היו לשירה חדשה ונעימה (Symphonische Ode) ביד המנצח **דטל עזליציען דוד** (David). — שירי המלחים של ההודים הנרים בצפון אמריקא, **הז לענין** להמנצח הגדול וועבער בהאוברטורא של האפירא „Freischütz“. — גם **שירי מחל** של ההודים האלה שם וועבער בהאפירא „Oberon“. — שירי עם של **הזרנות** ושל המלחים באשכנז והולאנד היו לעיקרי האפירא „ההולאנדי הנודד“ (Der fliegende Holländer) של ריכארד וואגנער. זה האחרון הצטיין באומנות ואת, **כחא** אנדות העם וננינותיו ויכן עליהן כל שיריו. — שירי-עם אשכנז נתקבלו במקדש **הזרנסטנים** על ידי לוטהער בעצמו על המלות: „Eine feste Burg ist unser Gott“ וילהיב כהשיר הוזה רבבות מחוקיו. אחריו השתמש מאירבעער בהננינה הוזה **הזרנסט** „Hugenotten“; בתחלה יננו אותה בכלי-הזמר ואחרי כן יזמר אותה **הזרנסט**. ובדבר הוזה הלך מאירבעער בעקבות המשוררים העתיקים, אשר השתמשו **לשדים** שונים כננינה ישנה האהובה על העם מדור דור. בהאפירא הניל ימצא עוד ננון **שירי מקיבל** מומן קדום בין הערביאים ויכן העברים. בקרב הערביאים יזמר אותו הכהן **(Muezzin)** ככל בקר כעלות השחר בקראו פסוק מן הקוראן המתחיל: „בשם אלהים **הזרנסט** וכו'“; ובקרב העברים יזמר בו החון „ויכולו השמים“ בערבי שבתות; ומאירבעער **שם זה** הגנון הוזה בפי שומר הלילה (Wächter). — שירי-עם של הסלאווים נתנו **הזרנסט** כל ערך מקורי להאפירא „החיים בעד המלך“ הרוסלאן ולורמילא.

וסה הנה הגדולות של המנצח הגדול משייקאווסקי, אם ישללו משירותיו **שירי-העם**, אשר באמת לא הוא הולידם, כי אם צרפם כמצרף חכמת הזמרה? — זה

* עי למעלה חבי כיו עי 105.

1) Illustrierte Musikgeschichte von Emil Naumann B. I., S. 97.

האהרון היה משורר לאומי ברוסיה במלוא מובן המלה, כי ירד אל הרגשות הצפונים של העם הסלאווי וידלה אותם ממקורם וילבישם ערי עדיים, עד כי גם השיר „Tschobyty“, אשר התגלל באשפה בין הלומי יין, זכה להופיע ברוב עוו והדר, בלבוש מלכות אשר נתן עליו משייקאווסקי בהסימפוניא הרביעית. כן עלה גם השיר „Uchnia“ של בוני הנשרים וההסים ברוסיה (מקורו הוא בין מסיעי הרפסודות על נהר הוואלגא, אשר יזמרו ויאנחו, להקל להם עבודתם) לשיר נעלה מלא נעימות ואצילות בידי המנצח הגדול נאפראווינק. ומה המה השירים המצוינים שב„המכבים“, „השמן“ (Dämon) או „Asra“, של רובינשטיין, אם לא תערוכות שירייעם הסלאוים, הערכיאים והעבריים? — שירי האהרונים שמע רובינשטיין בין החסידים בעיר מולדתו ברידיששוב.

לא אחפין להלאות את הקורא עוד יותר בדוגמאות. לחשוב וליוול כרוכלא כל שירי הזיון וכל שירי מקדש אשר הורחם ולידתם היתה בקרב העם ונתעלו בידי המנצחים הגדולים ונתפרדו למינים שונים; בכלל הורנו הנסיון, כי השירים הגדולים אשר יכלו בקרבם שירייעם ינחלו כבוד ותהלה ביותר, כי המה, שירייעם, „השאור שבעיסה“, והעם לא יהרל להתפעל מהם. והדבר הזה לא יפלא בעינינו בזמננו, כי שירייעם נולדו ונתפתחו ביחד עם העם בכלל, וכס נמצא תמונת ועיר-אנסין מהתפתחות החברה הכללית, למהלקותיה ולסדריה.

העמים הקדמונים, בטרם רכשו להם מבטאים ושמות על כל ענין, נאלצו להביע רגשותיהם והצפיהם איש אל אחיו עיי תנועה וקריצה (Mimik) ועיי זמרה, ואחרי עלו על השלבים הראשונים של ההשכלה, ויקומו בתוכם מורים ומדריכים, אשר בחפצם לתת לדבריהם חיי עולם וזכרון נצח, השתמשו לזה בשני אמצעים: א) חקקו דבריהם על האבנים, ועל כן קראו למורים כאלו „מחוקקים“; ב) הטעימו דבריהם אל העם עיי שירה וזמרה, והעם בלע בנעימה את התורה עם הנגינה, וכן נחקקו על לבו דברי מוריו ונביאיו. כל חוק זמרו לפני העם בנגון מיוחד, עד כי קראו לכל נגון בארץ סינים בשם „Lü“ (הק), וכן בארץ יון קראו לנגון בשם „Nomos“ (הק), יען כי שרו שמה חקי סאלאן וליקורגוס בנגונים שונים, ורק החקים אשר זכו לנגונים ערבים נחקבלו מהרה בין העם). כהני „האורקל“ אשר בדעלפי נתנו תשובותיהם אל העם ניב עיי נגונים וחרווים, ולפעמים גם בלויית החליל, ככהני הררוואידים, וכן עשו גם הנזירות שומרות האש אשר במקדש „ווסטא“ ברומי, וכהני הורו (Rischi) — שירתם קדמה לכהונתם? — והן ידענו, כי גם מנביאי ישראל דברו אל העם בשירה ובנעימה ובלויית כלי הזמר. יחוקאל יתאונן מרה על העם ויאמר: „והנך להם כשיר ענבים יפה קול ומטיב נגן ושמעו את דבריך ועושים אינם אותם“ (יחוקאל לינ). גם עורא וסייעתו, בחפצם להביין את העם את ספר התורה בשום שכל, קראו אותה לפניו בטעמי הנגינה הנקראים כלשון יון „Tropus“, שמוכנו הוא: קריאה בנגון. ואף כי לא נדע עתה איכות קריאת הטעמים במקורם הראשון, כי שניאות רבות התערבו ביניהם להגלי נדודנו בארצות שונות, והטרופוס של קינות שונה מזה של מנלת אסתר, זה של „והי סקר את שרהי שונה מזה של „חתן בראשית“; — בכל זאת יודו כל החוקרים באמתת נגינת הטעמים וכיושנם; ובכל אופן קדמו תוי נגינות ישראל לתוי „הנאטען“ אשר המציא גוידאן הצרפתי במאה השתים עשרה לספה״ג. — והמנהג

¹⁾ Burney, History of Musik vol. 1, p. 222.

²⁾ J. Forkel, Allgemeine Geschichte der Musik s. 210.

ללמד חקים עיי נגונים מקובל היה בישראל מומן קדום, ככתוב: „זמירות היו לי חקיק“ (תהלים קיט). ובתלמוד (מגלה דף ל"ב): „אמר ר' שפטיה אמר ר' יוחנן, כל הקורא בלי נעימה ושונה בלי נגינה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים.“ ויי עזריה מן האדומים („מאור עינים“ פרק ג"ט) יאמר: „ואחה תחזה דבר בעלי התיספות כסוף מגלה, שהקדמונים היו נוהגין הנגינות למשניות לעור אל הזכירה... . תם כיום הלמודים ככולוניה ראיתי נוצרי אחר מלמד להרבה תלמידים חכמת ההגדרה שהיה מומר עמם בקול רם.“

אמרת למעלה, כי בהתפתחות השירה נראה תמונת ועיר אנסין מהתפתחות החברה הכללית. האדם במצבו הקדמוני, בעת שחיה חיי התבודדות, בלי כל קשר ואנדרה, התאהרו בקרבו שני ההפכים של ארנות ועבדות; בכל מעלליו ומלחמת קיומו הכבדה היה ארון ועבר לעצמו. ואולם כאשר יצא מחיי התבודדות אל חיי הצבור, אכד את חופשתי וחת רצונו הפרטי, ויאלץ להבנע מפני חקים וגורות, שרוב הצבור יכול לעמוד בהן, ולסור למשמעת האלוף אשר שם לראשו, וכה נולדו ברבות הימים מפלגות שונות של אצילים ואדונים, וכל מפלגה חתרה בכל עו להתנשא על העם. התפתחות כזאת נמצא גם בתולדות השירה והזמרה. בראשיתה, כאשר היתה עוד פרי ההרגשה ותוצאות התפעלות של כל איש, או של כל קבוצה, היו שירייעם — קורות העם, הרגשותו וסעולתו, אסונו והצלחתו, אמונתו ותקיתו, אך כאשר עלתה השירה ותפרח ותגדל, התמדה גם היא למינים ולמשפחות: שירי האפרתים, שירי המלכים ושירי מקדש לקחו להם את „האצילות“. אבל עלינו להכיר, כי לא המה בראו שירי העם, כי אם נולדו על סני שירייעם, אשר מבלעדם לא היה באפשרות שילדו שירי מקדש ושירי הזיון וכל שאר השירים האפרתים.

הנוצרים הראשונים, בעוד היה מצבם רופף, שרו וזמרו שירי ישראל בתוך מקדשם החדש; ורק אחרי שהתבצרו ויחזיקו מעמד החלו גם המה לבקש „אצילות“ לשירתם וללחום נג שירי ישראל בכלל ושירייעם בפרט. אבות הכנסיה, סילוועסטור והילאריאוס, יסדו בתי ספר להזמרה החדשה אשר כנו אותה בשם „Cantus Romanus“ (זמרת רומי); ואם אמנם קמו אומנים ומנצחים גדולים לשירת המקדש בהכנסיה החדשה, כמו נריגור הקדוש, הרמזין אמברוזיאוס, הפטרון קלימנס מאלכסנדרא, ויביאו באמת שירה חדשה במקדשם, בכזו היתה להם מלחמה תמידית עם שירי עם, אשר לא חדלו להתחרות עמם גם במקדשם. יזיה משירייעם בעת ההיא הצטינו בפריעת מוסר, הוללות והפקרות, הן מצד תכנם והן מצד ניותם. עד כי באמת רחפה סכנה להמקדש לו נספחו שירים כאלו אל העבודה, ועיי התאמצו אבות הכנסיה החדשה ללחום נגדם בכל כחם, לחסום הדרך בפניהם, ויורידו לארץ כבוד שירי העם יחד עם שיריהם. כל משוררייעם המצוינים בשנות הבינים, כמו „הטרוכודור“, סינעואנגער, ושאר החברות אשר חשבתו למעלה — עם כל כבודם אשר נחלו מאת העם והמלכים, נבדלו, בעצת האבות, מן החברה; שום עיר לא קבלה אותם במספר חשיניה, ושום מדינה לא ספחה אותם אל קהל אזרחיה, ויהיו נעים ונדים כל ימי חייהם, ובמסות נקברו מחוץ למחנה. הרחק מבית הקברות של כל הצבור, ובכל זאת לא היתה עד תבוסתם שלמה עד המאה השש עשרה, אשר אז, בתקופת התחיה (Renaissance), היתה גם עליה לזמרת המקדש החדש, על ידי סקארלאטי ופאליסטרינא, מלאכי הזמרה הקדושה; ורק אז נסונו שירייעם אחר, אל דלת העם, ושירת המקדש נצחה נצחון שלם. אך במאה הנוכחית, אשר תוכל להקרא בצדק בשם „תקופת התחיה הלאומית של

העמים, החלו כל העמים להכיר ולהוקיר מחדש את שירייהעם, שבהם אנו מוצאים צבינו ואופיו המיוחד של כל עם ועם, בעור ששירי המקדש יסודתם אך באמונה ודת. ואין חותם לאומי עליהם.

יא.

הפתחם הישן: "Wie es sich christelt, so jüdeln es sich", נתקם בנו לא אחת בימי גלותנו. גם היום, בחקופת התחיה הלאומית של העמים, נתעוררת גם אנהנו היהודים לתחית לאומיותנו; קולות וברקים ממחנה חובכי ציון המזרחיים, תרועות וחקיעות ממחנה הציוניים המערביים. עצות והצעות תעופינה מכל עבר, לעורר את העם לתחיה, הארוקים השלימו את הנאורים, הרבנים התאחדו עם המשכילים — ורכה התנועה. אך, בכל השאון וההמולה הסמלאים כל בית ישראל, תשב השירה בדה, נלמודה וסורה, כוקנה בלה, כאלו אין לה כל יחס אל התנועה הגדולה. האם לא ידעו חובכינו, כי אין לאומיות בלי שירה וזמרה? האם נעלם מציונינו, כי כל תנועה לאומית בקרבנו, ממששה שלמה, עורא, עד החשמנאים, לקחה את השירה והזמרה לעור לה? האם לא יזכרו אלו ואלו, כי השירה והזמרה היו לכלי שרת בידי הנביאים, להשתמש בה גם בעת תוכחה וגם בעת נחמה? עמוס בעת רגוו יקרא בקצף אל העם: "הסר מעלי המון שיריך וזמרת נכליך לא אשמעי (עמוס ה'), והילילו שירות היכל כיום ההוא" (שם ח') "והפנתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה" (שם). ישעיה יאמר: "השיר יהיה לכם כליל התקדש הנ ושמחת לבב כהולך כחליל . . . והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח הי עליו בתפסים וכבנורות" (ישעיה ל'); "ישיון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" (שם ניא). ירמיה יאמר: "כה אמר ה' הנני שב שכות אהלי יעקב . . . ונכנתה עיר על תלה . . . ויצא מהם תודה וקול משחקים" (ירמיה ל'). מה הוא הדבר המלהיב את הלאומיות עתה בקרב האמריקנים, אם לא השיר החדש (שנתחבר אחר המלחמה האחרונה בין אמריקא וספרד): "Remember the main"? מה הוא הדבר המעורר את הלאומיות בין הטשיכים עתה אם לא שיר-עם? וע"כ השתוממתי עד כה על העלם דבר זה ממקללי התנועה הלאומית בקרב עמנו, ואמרחי בלבי: אין זאת כי אם כל התנועה מלאכותית היא; ישראל הוא עם הספר ואוהב להתפעל בדברים שבכתב, אבל בודאי לא ננעה עוד התנועה אל לבו. אך כאשר קראתי בכה"ע קול קורא לאסוף שירי עמנו, אמרחי: זאת הפעם אראה ניצני לאומיות אמיתית, לאומיות הנוגעת עד הנפש. ישיר העם את שיריו עם נגיניו, ומאליו יקשך אחר הלאומיות וימשוך גם את גדוליו אל הרעיון הזה, רב יותר מאשר משכו הגדולים אותו עד עתה. ואולם, אם ירמו המאספים לאסוף שירה חרישית, שירה אלמית, ולהרסיס ספר של חרוזים מתים — יצא שכרם בהפסדם; כי תחת לפחת רוח חיים בעצמנת היבשות של העם, יחנפו את רוחו החי באותיות מתות ויקלקלו יותר ממה שיחנקו. כי על כן אחשוב לדבר מועיל לטייל מעט בקורות שירי עם ישראל ולראות את היחס אשר בין השירה והזמרה בישראל מראשית התפתחותן עד היום הזה. איוה מחוקרי הזמרה, וכיניהם החכמים בורני ופארקעל, ישילו ספק במציאות כשרון מקורי לזמרה בישראל בימי קדם, אף כי כל ספרינו מלאים שירה וזמרה לא פחות (ואולי עוד יותר) מספרי היונים הקדמונים. פארקעל ובורני ישאלו: האם נוכל להאמין לדברי יוסף סלאוויוס האומר, כי במקדש שלמה היו מאתים אלף מחצצרים, מאתים אלף משוררים

הרבעים אלף מנגנים בנבלים וכנורות, מספר העולה ביחד כמעט לחצי מיליון, בעת שכל ההיכל היה ששים אמה ארכו ועשרים רחבו (מלכים א' ו')? והח' אמברוס יוסף עד להפליא את שלמה, כי עצביו היו כל כך חזקים, עד שלא נשתמה מרעש-מחצצרים כססר כזה; — כאלו מן ההכרח היה שכל המנגנים, המשוררים והמחצצרים ישוררו רגנו ויחצצרו כלם בבת אחת, בעת אחת ובמקום אחד, בהיכל הקטן. כשיטת בקורת מאת נוכל להכחיש גם את הספור: "ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים", כי נשאל: היתכן להאמין, כי שלמה השתמש בכלם בעת אחת ברחוב אחד? ואם גם נניח, כי יוסף — אשר חי כאלף שנים אחרי שלמה וכל דבריו לקודם ממסורת העם בעל פה — הפריו מעט על המדה, לא נוכל בעבור זה לעקור את הכל ולהחליט בקלות ראש, כי אין זמרה מקורית לישראל. פארקעל עצמו אומר במקום אחר: השירה (Dichtkunst) והזמרה (Gesang) לא התפרדו אשה מאחותה בימי קדם. עד כי לא נוכל לצייר לנו איוו שירה בלי זמרה או זמרה בלי שירה¹⁾. הדברים האלו דים להראות לו ולכל הנלוים אליו, עד ריכארד וואננער, את משונתם. שירתנו, התחיקה משירי הזמיר היוני, עזרה מלאה עלומים; קינותינו תעוררנה גם היום הנה והי בין כל העמים; שיריינצחונותינו יפליאו גם היום את קוראיהם וימלאום נאון ועו; "שירי ידדותינו" (תהלים מ"ה, "אשת חיל", "שיר השירים") מלאים גם עתה עסיס האהבה והזורה אם גם בטעם מורחי; שיריימקדשנו ותהלותינו ירעישו גם היום לבות שומעיהם וקראיהם בין כל העמים ובכל המקדשים וישפכו עליהם רוח קדושה ויראת הרוממות. ורכנה יוכלו שונאינו להחליט, כי העם אשר נתן להעולם משוררים, נביאים ומקוננים כאלו, כי העם אשר חונן בשירה, נבואה וקינה כמדה נדושה כואת, יחסר מתנת הזמרה, אשר מקור אחד לה עם השירה!!

ומה המה שירי ציון אשר בקשו הכשרים את הגולים לשיר ולנגן, באמרם אליהם: שירו לנו משיר ציון? והגולים לא פחדו ולא רהו להשיב לשוכיהם ומנצחיהם כנאון: אך נשיר את שיר ד' על אדמת נכר? בעת ההיא היו הכשרים מולכים בניפה, מצרים בירושלים השחו ראשן לפניהם, ואם היה "שיר ציון" רק חקוי לזמרת מצרים, כהחלטת שונאינו, לא היו הכשרים תאבים לשמוע שיר של חקוי בעת ששמעו כבר כמצרים שיר מזירים המקורי.

הח' אמברוס²⁾, יאמר: הזמרה בישראל לא היתה אומנות (Kunst), כמו ביתר העמים, כי אם אמונה (Religion), או כדברי פארקעל, "עבודת אלהים" (Gottesdienst). ובוה קלעו אל האמת. בני ישראל לא יסארו את נבוריהם, לא יחוננו לקדושיהם, ולא יזמרו נדולת מחוקקיהם, ולכן לא יתכנו שירי הזמיר, ויתר שירי עלילה (Epische Lieder) של העמים, בקרב ישראל. בני ישראל התעננו על שירי-עם ונגינותיהם, ככל העמים; אך מה רב ההבדל אשר בין שירי עם ישראל לשירי העמים האחרים בימי קדם! — מעולם לא היו לישראל שירים בכנלאיים וספורנלאיים, כליתר העמים; ואם לפעמים התנגבו לנבל ישראל שירי-עם זרים לרוחו, הביטו עליהם בחירי העם בשאט נפש ונביאנו שלחו בהם חצי זעמם. ישעיה יאמר: "הוי משכמי בבקר שכר ירדפו מאחרי כנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל חף וחליל ויין משתיהם" (ישעיה ה'). עמוס יאמר:

1) Forkel, Von den Ueberschriften der Psalmen.
2) Ambros, Geschichte der Musik.
השלח V.
14 (חיבת כ"ז)

האוכלים כרים מצאן וענלים מתוך מרבץ הזורשים על פי הנבל כרוד חשבו להם כלי שירי (עמוס ו'). גם אחרי שנתפזרו בני ישראל בין כל העמים, ויקחו לא אחת מומרת הארצות אשר ברו בתוכן, גם אז לא שנו את טעמם ומוסרם בשיריהם וננינוניהם, עד כי גם כזה נוכל להכיר את האופי המובדל של העם אשר לבדד ישכון; יען כי זמרתן היא אמונתן. במדה שהתרחקו חיי העמים הביתיים מחיי מקדשיהם, עד כי כמעט אין מלכות נונעת בחברתה, כן יתנגדו כתוכם גם שירי-עם לשירי המקדש; ולא בכדי היתה מלחמת עולמים לאבות הכנסיה הנוצרית עם משוררי עם ושיריהם, וכאשר נקשרו חיי ישראל הביתיים עם חיי הרמתיים, כאשר יביטו היהודים מאז מעולם על ביתם כעל מקדשם, על שלחנם כעל מוכח ה' ועל אבי הבית כעל הכהן, — כן קרובים המה שירי עם ישראל הביתיים לשירי מקדשיהם, ואם גם יתפרדו אלו מאלו בתבנם, נקשרו בעבותות הזמרה כאשר נראה להלן.

יב.

עקבות שירי-עם נמצא ראשונה בתורתנו במליצת למך לנשיו: עדה וצלה שמען קוליי וכו'. עד היום לא באו המפרשים לידי החלטה אחת, מה חפץ היה למך מנשיו, ומדוע השתמש במדברו אליהן בסגנון פיוטי כזה. אבל השערה קרובה היא, כי יש סה לסנינו שירי-עם, שהיה מפורסם בימים קדומים והכל ידעו אותו כעל פה, ועל כן נרמו עליו בתורה רק בדרך קצרה ונתתקו בה רק שנים מחרוזי¹.

כי התעננו צאצאי שם על שירי-עם וננינוניהם, זאת נראה גם מדברי לכן ליעקב: למה נחבאת . . . ואשלחך בשירים בתף וכנור² (בראשית ל"א כ"ו). הדברים האלו יוכיחו למדי, כי כבר שרר המנהג בארץ ארם לומר ולנגן ולחבר שירי הלויה לכבוד קרובים אהובים ואורחים חשובים.

שירי-נצחון אנו מוצאים הרבה בעמנו בימי קדם; מהם נשמרו לנו בשלמותם. כשירת הים ושירת דבורה, ומהם הגיעו אלינו מקוטעים, ככל השירים שבתורה ובספר יהושע שנוכר בצדם "ספר הישר"² או "מלחמות ה'", אשר בהיותם נמצאים בשלמותם בספרים האלה, שהיו ידועים אז לכל, הסתפק הכותב בהביאו רק את ראשיתם. אבל שירי הנצחון העבריים, אף כי בין שירי עלילה (Epische Gedichte) יחשבו, בכל זאת רחוקים המה מרחק רב משירי עלילה של היוונים, כי שמה יסובו כל דבריהם על גבוריהם: העקטאָר, אכילוס, אָדעסיאוס ועוד, ופה — ה' איש מלחמה.

ומכל השירים שבתורה שירת האוינו ראויה ביותר לשם שירי-עם, כי נראה מדברי התורה (ולמדה את בני ישראל שומה בפייהם . . . כי לא תשכח מפי ורעו). היתה מפורסמת מאד, וכודאי היו שרים אותה כל בני העם תמיד.

בשוב דוד מהכות השלשתי, "ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים, ותענינה הנשים המשחקות הכה שאול באלסו ורוד ברבבותיו. כנראה, החיוקו בחצרות מלכי ישראל מקהלות של נשים כאלו, אשר

¹) The historical poetry of the ancient Hebrews by Michael Halperin. New-York 1879. B. 1.

²) "ספר הישר" פירושו: לדעת רבים: ספר השיר. (עוואלד בספרו "תולדות עם ישראל").

לקדו חלק בשיריהן בכל המקרים הגדולים, בשמחה והספד. כאשר בקש דוד את ברולי וצלעדי לבוא אל חצרו ולבלות שארית ימיו בביתו, השיב לו ברולי: כן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע . . . אם אשמע עוד בקול שרים ושרות . . . (שמואל ב' י"ט).

אחרי מות שאול ויקונן דוד את הקינה הזאת: "הצבי ישראל על במותיך חלל . . . ננוח ישראל אל שאול בכינה . . ." (שמואל ב' א'). בודאי גדולה היתה הקינה הזאת בכמותה שאשר היא לסנינו, אך המסדר סמך על "ספר הישר", הנמצא עוד בימיו, באמרו: הנה כתובה על ספר הישר (שם). יאמרו שונאינו כי אין לנו שירה מקורית וכי מחקים אנחנו שירת סוצרים, אך כל איש בעל טעם יכיר, עד כמה נבוהה היא קינת דוד על שאול מקינת איוס על אווריים, המכונה "קינת פנירוס", אשר הבאתיה למעלה.

משירי האהבה של התקופה הקדמונית לא נשאר לנו כמעט דבר וולתי שיר השירים. אבל השיר הזה, מה מלא הוא אהבה ונענועים, התרפקות דודים, רוממות, פיוט, טעם מורחי, חן וזמרה! לדעת החוקרים, היה שיר השירים שיר ידידות בין אוהב וזהובתו. בסגנון של שירי הרועים ("Schäferlied"), והיו קוראים אותה כננינה ובנעימה כשירי שיקינג בין הסינים וכשירי הרינוורא בין ההורים. גם בין חויל היה מי שחשבהו לשיר אהבה פשוט, ואמר עליו: "כשאדם נער אומר דברי זמר וכו' (שהיש רבה). אבל רובם אחוז ברעט ר' עקיבא, שלא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים" (ידיים פ"ג), ועמדה באדרת הרמו ויטביעו עליו לא רק חותם הקדושה המצויה, כי אם עשו אותו ל"קדש קדשים" ("Kanonicität"), ובשביל להוסיף חווק לזה אמרו: "כל הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר התורה חונרת שק ועומדת לפני הקביה ואומרת לפניו רבשע עשוני בניך ככנור שמנגנים בו לעבודה זרה" (מנהרין דף ק"א). ואבות הכנסיה החדשה, מבלי דעת למי הצדק, התפשרו לקרוא שיר השירים בסגנון מורכב מקריאה חסרה, והקורא הרים, השפיל הרחיב, החליש וישנה את קולו (Modification) בסגנון האהוב מאד בין היונים העתיקים. ואולם מנקודת השירה יחשב שיר השירים ככל אופן בין שירי-עם ולא בין שירי מקדש, השונים בתכנם ובסגנונם תכלית שנוי מסגנון כזה. שירי מקדש נמסרו בישראל למפלגה מיוחדת, ויעלו בירושלים אל מרום האצילות, ויבדלו משירי-עם הן מצד משורריהם המובדלים והמחונכים לזה — עד כי איוה מהם עלו בזמרתם עד תכלית השלמות, כהוגרם בן לוי, אשר ידע פרק בשיר ולא רצה ללמדו (יזמא דף ל"ח) — והן מצד קדושת פיוטם ורוממות המקדש. אך גם העם, אשר נדח מהמקדש, בשמעו תמיד את הקריאה המרה: "וור לא יקרב אל הקדש", לא עזב את אהבתו לשירה, ובעת עמדו הכהנים בעבודתם ולוים בשירם וזמרים במקדשם ביום הקדוש, יזם הנסורים, נשמעו שירי-עם "חלונים" בכרמים, מפי הבחורים והבתולות אשר התאספו יחד במקום הראיון.

גם אחר חורבן הבית הראשון, בעת שהלויים, משוררי המקדש, תלו כנורותיהם על הערבים וימאנו לשיר את שיר ה' על אדמת נכר לפני מעניהם, לא חרלו שירי-עם ללות אח הגולים בכל ארצות נדודיהם. אחרי עבור הרעש הראשון, בכואם לארץ מגורם החדשה, יחלו להתרגל לאט לאט אל מצבם החדש, וישאו נשים ויבנו בתים ויטעו כרמים, ויבנו גם בתי מדרשות לתורה ובתי כנסיות לחסלה — או התכוצה שירת מקדשם הגדול בתוך

¹) ע"י ירושלמי שקלים פרק ה' הלכה ט.

לענם עליהם ודרשו: "טוב לשמע נערת חכם" — אלו הדרשנים. "משמע שיר כסילים — אלו המתורגמנים" (קהלת רבה). — מן המאה התשיעית החלה תקופת הפייטנים. שירי הפייטנים המה תערוכת קודש וחול, ונתחברו לרוב לא ע"י רבנים וקדושים, כי אם ע"י משוררי עם, והגאונים לא ברצון נתנו להם לבוא אל המקדש, כי אם מאשר חפצו להחיות את שלום העדות עשו הנחות להפויטים נגד רצונם. תוכן הפויטים הוא: הלכות ואגרות, מהתלות (על עמלק, אנג, פרעה, אנטיוכוס ועוד), חידות (אחד מי יודע, חד גדיא חד גדיא ותקוות¹), ובכלל כוללים הפויטים כמו כן קורות העם בתקופות הקודמות וגם בזמנם. תחת הסגנון הישן של הדרשנים והמתורגמנים, בחרו להם הפייטנים החדשים סגנון שירי יותר מרוצה להעם; ויחברו בו דרשות הרבנים וננינות המתורגמנים וימסרו להעם הבריה החדשה עטופה בלבוש המליצה, באדרת החרוז והננינה. וכידוע לחוקרי קורות תקופת הפיוט, היו המזמרים מוציאים משפט על כל יוצר, סליחה, קינה, מאורה, נאולה, פזמון וזולת וכל שאר חלקי הפיוט, לשבט או לחסד; הננונים, או כאשר קראו אותם בספרד: "הלחנים", הם היו הסבה לכל פיוט חדש לקרבו או לרחקו. גאונים רבים התמרמרו אמנם על כל ענפי הפיוט, אשר נדחקו, לדעתם, ונכנסו לתוך התפלות כאורחים לא קרואים, ובין מתנגדי הפיוט היו גם אנשים כרב סעדיה גאון ורי אברהם בן מיימון וריא אבן עזרא, אשר שנאו את הפייטנים, כהדרשנים לפנים את המתורגמנים, וגם העדות נחלקו ביניהן, אלו הלכו אחרי הגאונים ואלו אחר הפייטנים, והמחוקות בידי הפייטנים נחלקו עוד הפעם, אלו החזיקו בפייטני ארצן ואלו בפייטני ארצן, ויולדו ככה נוסחאות שונות בסדר התפלות. אך סוף סוף נצחה הזמרה על כל הריבות, והננינה הייתה המכריעה בין כלם. החונים עברו מעיר לעיר עם כתבי פויטיהם, ועל סיהם יקום דבר; ומרת החזן הסבה בנצחון הפיוט².

אחרי חתימת תקופת הפיוט, מצאו קורותינו החדשות מפלט להן בשירי עם, לסעמים בשפת עבר, או גם בשפת הארץ, אך רובן בלשון יהודית המדוברת. ששת העם שקורין, ושארנאן.

כשאני לעצמי נבוה בעיני הושארנאן הוה, אשר עשה אותנו לעלני לשון בהרבה מרינות, אך עם זה עלי להודות, כי במאות האחרונות, בארץ רוסיא, התואר "שירי עם" יזר נאה לשירים שנתחברו בשפה הכלולה הזאת מאשר לאלו שבשפת עבר ורוסיא; יצן כי בהאחרונות שרו משוררים אצילים: מיכה יוסף לעבענוואהן, גארדאן, דאליצקי, פרוז ועוד, ובהראשונה שרו משוררי עם; בהאחרונות אנו מוצאים הניוני לבם של אחרים מכחירי העם, אשר כספר החתום המה להעם כלו, ובהראשונה — רנשי לב והשתפכות הגשם של רוב מנינו ובנינו של העם. ואם נבקר אותם מנקודת הזמרה, עלינו להכיר, כי ננינותיהם עולים הם על גונוי מקדשנו, אשר יכילו עתה בקרבם, מצד אחר, את "הפולפול" של חוני הרנש, אבות ה"ושארנאן הזמרותי" שבמקדשנו, ומצד אחר, פרחי מערב של חני הסררי, הורים לרוח ישראל ומקומם בהיכלי יפת ולא באהלי שם, עד כי גם משכילי ארצות המערב, שמיניטהאל וקויערלינג, החלו להרניש בחסרון הננונים העכרים ("Jüdische Melodien") במקדשי ישראל באשכנז.

¹) Zunz, Die gottesdienstlichen Vorträge.
²) Zunz, Die synagogale Poesie des Mittelalters.

מקדשם המעט; דהתפלה, אשר ירשה מקום הקרבנות, נחלה גם את שירותיהם, ובשיח שפתותיהם זמרו כל התהלות והרננים אשר זכרו מימי קדם ממקדש ירושלים; כי לולא זאת לא עלו עם עצורא, אחר שנות שבעים, משוררים ומננים במספר מאתים וחמשים, אשר נצחו בשיר במקדש השני¹). ושירי-עם בודאי לא חרלו גם הם מקרב המון הגולים. בתקופת התלמוד בבבל קרמו כל יום משוררים ומזמרים את פני רישי גלותא בשירה וזמרה, כמנהג מלכי מורה עד היום הזה. ומר עוקבא (הנודע ע"י מאמריו לבעל מרה שחורה ושונא הזכרה), מישלח כתב לריש גלותא דהוה דמיך וקאים בזמרין (ובודאי שירי-עם ולא שירי מקדש): ישראל אל תשמח אל ניל כעמים. (ירושלמי מנלה, וע' גיטין דף ז'). "אבך רבא זמרא בכיתא חורבא כסיפא". אמר רב הונא זמרא דננדי ורבקרי (כלומר שירי עם של הפועלים) שירי" (סוטה דף מ"ח).

גם כספר בן סירא נמצא משלים ופתגמים המעידים כי רבו שירי עם בעת ההיא: "כחותם ברקת כמי-שבצות זהב כן קול השיר כמישחה ושמחה, כחותם נפך בחלי כתם כן הזמר כמישחה הייך" (בן סירא, ל"ב). "כצוף דבש מחוק לחיך וכומר נעים על כוס יין" (שם, מ"ט). אך גם בן סירא יתעב את רוח ההיליניסמוס אשר חתר בזמנו אל מחנה ישראל ויאמר: "אל תאויץ לקול משוררת סן תדיחך בנכליה" (שם ט'), וכאשר נתנו גם חז"ל טעם לשנאתם את אחר, באמרים: "אחר מאי, זמר עכ"ם לא פסק מפומיה" (חגיגה דף ט"ו).

גם שירי הספר מצאו להם כר נרחב בין היהודים בימי קדם. הקינה אשר נשא דוד על מות שאול והקינה אשר נשא ירמיהו על מות יאשיהו תספרנה לנו למרי מרוממות שירי הספר בישראל. מקוננים ומקוננות באו לעורר לזיתן על כל מת ולשיר שירי הספר לפי ערך הנפטר: לאיש פשוט — הווי אבי, הווי אחי. (או הווי אמי הווי אחותי לאשה); למלך — הווי אדון והווי הודוי, ולנביא — אבי אבי רכב ישראל ופרשיו... גם לא חסרו מחללים בתלילים על כל הספר. העשירים הרבו מספר המקוננים, המקוננות והמחללים, אך גם העניי שבישראל כבד את אשתו המחה במקוננת אחת ושני חלילים²). גם בגולה חברו נוסחאות שרנות להספר מתיים, כמו שנמצא בתלמוד (מועד קטן דף כ"ח): "מאי אמרו? אמר רבא, ווי לאולא ווי לחבלא... ואמר רבא, נשי רכשנציב אמרו: מותא כי מותא ומרעין דכיבוליא".

יג.

שירי עם ישראל בכלל ספרו לנו תמיד קורות עם ישראל. מה המה שירי תהלים אם לא תערוכות של קינות, נצחונות, מצוקות, תקוות ותודות, כלומר: קורות? בימי גלותנו התלבשו קורותינו בתחלה בצורת האגדות והמדרשים, כם השכילו חז"ל לספר בקצור וכרמזיה את כל מאורעותינו, ועל ידם נפחו רוח תקוה ואמונה בלב העם. ככל משך התקופה הזאת היה שירי-העם בידי המתורגמנים, אשר הטעימו להעם דברי הדרשות והאגדות ע"י ננינותיהם. כנראה התקנאו החכמים בהם, וכראותם כי רכשו להם את לב העם לאהבה את ננינותיהם רב יותר מדרשות החכמים, שפכו אלה האחרונים את

¹) Ueber den Sprechgesang der Vorzeit und die Herstellbarkeit der alt-hebräischen Vokalmusik von F. Arends. Berlin 1867.

²) רבי יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יסחות משני חלילים ומקוננת (כתובות מ"ז).

יד.

ומרת מקדשנו חפרד, לרעתי, לשלשה חלקים.

החלק הראשון יכיל הנוסחאות והנגונים התלויים בנס. כלומר: שלא נוכל למצוא להם עתה כסים ומרותי (Scala), כי פותחים בכר ומסיימים בחבית, ראשיתם ששון או יגון כסקלא זו ואחריתם ששון או יגון כסקלא אחרת. ואמצעיתם דרך עקלתון, תהו ולא סדרים. ואין אנו יכולים להבין מציאותם אלא באחת משתי אלה: אם כי מחבריהם (הנעלמים ממנו) לא ידעו מאומה מתורת הזמרה, לא ידעו כי הזמרה בנויה על אותיות ("Alphabet"), כי יש לה מדה (Rhytmik) ומשקל (Metrik) והניגון (Logik) ואי אפשר להעמים סלסול על סלסול בלי ראשית וכלי תכלית, כלי מדה וכלי משקל; או כי נשחבשו עתה הנגונים אצלנו ע"י החונים הבורים אשר הוסיפו כל אחד ואחד נוסף משלו וינבדו קול זה בלי דעת וישפילו קול אחר בלי תבונה וימסרו לנו סקלא מסורסת ושבתי נגונים, אשר לשוא נעמול למצוא יסודם (Tonart).

החלק השני יכיל הנוסחאות והנגונים הבנויים על הסולמות הישנים (Alte Tonarten), אשר זמרו העמים המזרחיים, וביניהם גם בני ישראל בימי קדם לפני שלשת אלפי שנה, ואשר קראו אותם היונים על שם שבטיהם, והיהודים על שם תפלותיהם. ועד עתה לא נוכל להחליט, מי הקדים להשתמש בהם, שם או יפת? — למשל הסקלא: "D, e, C. d. e. f. g. a, h, e" קראו ביון על שם שבט היוניים; או הסקלא: "A. h. c. d. e. f. g. a. h. e. d." קראו ביון על שם שבט הדוריים; או הסקלא: "E. f. g. a, h, c. d. e" קראו ביון על שם שבט האיטאליים; או הסקלא: "D, e, C. d. e. f. g. a, h, e" קראו ביון על שבט הפרויניים, וכו'. כל שבט ביון בחר לזמרתו סלם אחר, ולכן לא היתה להם יכולת להרדיב וזמרתם, כלכתם במשעול צר, מבלי נטות ימין ושמאל. כל שבט נבדל היה בזמרתו מזמרת שבט אחר, ופלוסופיהם הרבו להגן ופספסו של סדרים על אדות פעולת הזמרה שלכל שבט, וכל דבריהם המה עתה ללענ ולקלס; ורק אחת נדע, כי מזמרי יון אסורים היו בככלי הסקלא של כל שבט ושבט, ולא יכלו להנביה עוף על כנסי דמיונם. אך היהודים השכילו להשתמש בהסקלות האלו פעם בסגנון יוני כלומר: כל סקלא בפני עצמה, ופעם בסגנון יהודי כלומר: מוינת שתי סקלות בניניה אחת, למען תתרחב הזמרה ותשתנה לכמה נגונים. למשל הנגון של "אתה אחרי למנחת שבת, או הנוסח של תפלת ערבית לשלש רגלים, או "מן אבות" לערבי שבתות, ועוד כאלה — בנויים על הסקלא האיטאולית של היונים, ולפעמים תבוא מוינת הסקלא הפרוינית ונקראת בין היהודים "סגנון ישתכה" (ישתכה שטיינער). הרכבת שתי הסקלות נעשתה באופן זה: מלמטה למעלה על הסקלא איטאולית ומלמעלה למטה על הסקלא הפרוינית. נניח לנו ברננה ו"לכה דוריי לקבלת שבת, קדושת מוסף, יחדשהו, מי שעשהו, שופרות" לראש השנה, הפיוט "קרוין מהומר", עשרת הדברות, שירת הים ועוד — נומר ניכ על סולם מורכב משתי סקלות של היונים: מלמטה למעלה כזו: "G. a. h. c. d. e. f. g." 1 2 3 4 5 6 7 8

המכונה: Mixolidisch ומלמעלה למטה כזו: "G. f. e. d." 8 7 6 5 4 3 2 1 המכונה Hypomixolidisch, ונקרא שמה בישראל: "סגנון יקום סורקן" (יקום סורקן שטיינער). וכמדרומה שלא נחטא להאמת אם נאמר, כי הסולם המורכב אשר נומר עליו עתה "יקום פרקן" הוא הסולם אשר זמרו אבותינו לפנינו בימי התיסרות תלמוד בבלי בסורא

וסומכדיחא, בהתאסף ראשי כלה וראשי מתיבתא וכל חבורתא קדישתא לכבר את הריש גלותא" החדש בבית המדרש לפני קהל ועדה ברוב פאר והדר (גרעטין). ובמח נס או לא היתה הסקלא המורכבת הזאת חדשה, כי כבר זמרו גם בימי המקדש על הסקלא הזאת, רק הלכישו את התפלה החדשה, אשר חכרו לכבוד מניח הריש גלותא החדש, בניניה ישנה, כאשר כן עשו כל העמים.

קריאת תהלים, קריאת "אני הנבר" בקינות, הנוסח של שלש עשרה מדות בתפלת נעילה, הקדיש לימים נוראים, נגון ההבדלה למו"ש, ביחד עם הנגון של "נאטט פאן אברהם" וכו' ועוד — בנויים על סקלא יהודית (ואולי מקורית) "E. f. g. a. h. c." d. e. ונקרא שמה בישראל "סגנון אהבה רבה" (אהבה רבה שטיינער). מנגני ישראל וחונינו יחליפו בטעות "סגנון אהבה רבה" שלנו בהסקלא הפרוינית של היונים, ועלי לעוררם, כי מעולם לא ידעו הפרוינים את הסקלא "E. f. g. a. h. c." שנומר בה את האהבה רבה, כי הפרוינים זמרו "E. f. g." etc. וההבדל גדול מאד, ואף כי לא אוכל להראות בחיוב, שמקור הסקלא הזאת הוא בישראל, אוכל לעשות זאת בשלילה; יען כי לא נמצא סקלא כזאת בין העמים הקרמונים וגם היונים בכלל, אף כי אהובה היא עתה מאד בין ההגריים, הקוקיים והצוענים, ומדוע נדיה שפלים בעינינו להאמין, כי קבלנו אנתנו את הסקלא הזאת מהצוענים ועוד פראים כאלו? —

הצנתי פה שלש הסקלות האלו, אף כי רבות הנה הסקלות הישנות אשר נומר, יען כי סגולה מיוחדת לשלש אלה לעורר על ידן לב ישראל יותר מכל. ומרת ישראל וסעולתה על עמנו ידועה לי לא רק מפי ספרים, כי אם גם מהנסיון, ועל כן יש לי רשות להגיד, כי רק שלש הסקלות האלו מסוגלות למשוך ולעורר לב היהודי, ללכת כרוחו אל אשר ינהלוהו המזמר. על ידו ישפוך היהודי צקון לחשו, ועל ידו יתעורר ויתאושש לזכור נאונו בימי קדם, ואם נאמר לומר "ומרת ישראל", עלינו להשתמש בשלש הסקלות האלו, אשר אך הן יהודיות הנה, או לכל הפחות נתיהרו בזמן מן הזמנים ונתקדשו בתכנון על ידי יושנן, עד כי היו לעצם מעצמנו.

החלק השלישי יכיל הנגונים החדשים אשר לא שערדם אבותינו, הבנויים על הסולמים המלאכותיים המסודרים לרוח אירוסה, אשר הביאום חוני המערב אל מקדשנו, ואשר כשמוע אותם המלך המנוח החכם רון סעדרא מברזיליא בכיכ"ג של הבראדיים באדיסא בעת מסעו באירוסה, אמר: "אנכי חכיתי לשמוע נגינות עבריות במקדש ישראל, ולדאבון לבי פטמו אותי באיטלקית, אשכנזית, צרפתית, וכל זני זמרה, אך לא יהודית".

ואם נעבור מזמרת מקדשנו אל זמרת שירי-עמנו, נראה, כי יחרון רב להאחרונה על הראשונה. קצרים המה לרוב חרוי שירי-העם, ונגינותיהם הנה על שלש הסקלות העבריות. שירי החסידים, שירי התיאטרון העברי, שירי העניים המחזורים על הפתחים ויתר שירי-עם אשר שמעתי, כלם נבנו על שלש הסקלות האלו. למשל השיר: "ווער סע איז נאר אין טרערען רייך, דער וואל וויינען מיט מיר גלייך", תכנו (כפי זכרוני) הוא קינה על חרבן בית מקדשנו, ונגינתו נעימה ובנויה על הסקלא היהודית של "סגנון אהבה רבה". השיר: "דאס יודעל דאס יודעל דיא קענסט אים ציא ניין", תכנו הוא תמונה ממצב השפל של היהודי, ונגינתו ערבה ובנויה על הסולם המורכב מן האיטאולי והפריני. השיר: "יאררען ציעהען יאהרען פליעהען יאהרען נייען נייען אוועק", תכנו היא השקפה כללית על החיים החולפים ועל האדם אשר יעמול לריק, ונגינתו בנויה על סולם המורכב הנוכר

במשקל ישר ונכון. השיר הרביעי אשר אזכור הוא: "א שלאג זאלל אריין האפען אין זיינע בינער, אונזער שוועסטערס זין, אין דעריינען איז נישט שולדיג קיינער נור דאס וויסמע וויען". תוכן השיר הזה הוא מהתלות על החסידים בסגנון של קינה שמקונן איש חסיד על בן אחותו אשר נתפקר מעת שהיה בווען. גם פה נעימה הנגינה ובנייה על הסולם הנ"ל. אך שיר השירים" בין שירייעם שלנו הוא השיר על אדות "הגדי הלכין, הנודע בכל תפוצות ישראל, אשר ישמע אותו כל ילד עברי עורו בחתוליו, מאם זקנתו או ממינקתו. בעת תישנהו בחיקה או במטתו: "אונזער ישראליקעלס וויגעלע, שטייט א קלאר ווייס ציגעלע, ראם ציגעלע איז נעפארען האנדלען, ראזוינקעס מיט מאנדלען. . . תורה וועט ער לערנען, ספרים וועט ער שרייבען" וכו'. בשיר הזה תספר הוקנה לנכדה הקטן את מטרתו בחיים ההמריים והמוסריים: בחוץ — לסחור בצמוקים ושקרים, כסוחר עברי בעל חנות, ובבית — להיות יהודי אמתי, ללמוד תורה ולכתוב ספרים. . . נניחתו נעימה מאד וכנויה על "האהבה רבה".

והיוצא מכל האמור הוא, כי תפלותינו ושירייעמנו קשורים בנגינותיהם היהודיות ותלויים אלו באלו. הנגינות העכריות אבדו מבתי מקדש ישראל בארצות המערב, יען כי הישחיתו הרבנים המתקנים את תפלות ישראל העתיקות, ועמהן בטלו גם נגינות ישראל, אשר על שמן נקראו. התפלות החדשות, אשר חברו המתקנים בשפות החיות, הביאו אתן גם נגינות חיות וסקלות אירופיות, מערביות, אשר לא יוכלו לחדור אל לב היהודי האמתי. הרבנים המתקנים קלעו אל מטרה אחת, למחוק צורת עבודתנו הישנה וליתן לה צורה חדשה, פרוטסטנטית, וחפצם עלה בידם, ולו שמעו לקולי כל אלה החכמים שם המרגישים בחסרון נגינות ישראל בבית מקדשם, כי או יעצתים להשיב את התפלות הישנות אל מקדשם, והשאלה עיד הנגינות תפטר כרנע מאליה. — גם אתם, אדוני, מחוללי הרעיון של קבוץ שירי העם, אם תאכו להוציא מתחת ידכם דבר שלם ומועיל, אספו את השירים ביחד עם נגינתיהם, כי ממקור אחד יבואו שניהם, ולו לעצתי שמעתם, כי אז מסרתם את כל החומר, אחר שתקבצו את השירים עם הנגונים יחד, אל ועד של מומרים מומחים מאחינו, לנקותם ולצרפם, להסיר מהם את סרחה העורף, להשלים את הגרעון ולחבר לאיזה מהם גם ההרמוניא חדשה יהודית, ורק אז תהיה פעולתכם שלמה ותביאו משנה חועלת, להשירה והומרה גם יחד.

ל א ז ?
ס פ ו ר

כאמ' מ. ז. פייערבערג.

(המשך*)

ערכ שבח.
נהה המראה לנגד עיניו: מעבר לבית אביו — נן, ומעבר לנדר הנן ישחרע אנם רחב מכוסה באחו, מעבר לאנם יוחל נחל קטן, אשר את ששחו מעבר מזה מכסים ערבים ירוקים ועבותים, העומדים כעצובים וכחולמי חלום מול פני הנחל, ועל שפתו השנית, הוקפה ותלולה עד מאד ואשר המון סלעי מגור ממלאים אותה מסביב, צומח יער קטן השם חושך סתרו. הצפרדע מקרקרת בכצה, הקורא — קורא, הנחל הומה בלחש, הומיר מרנן שמה מעבר לנחל ביער, העלים והאחו מחנועעים בקול המולה דקה. ששה אחרת הוא שומע פה עתה, לא שפת ה"חרר" וה"רבי", לא שפת בית המדרש והשווק, לא שפת הבית והרחוב. . . השמים טהורים, השמש היפה רוכבת בנאותה שחקים, האויר זך ונעים. הנה פה עולם אחר, שמים חדשים הוא רואה לנגד עיניו. היום יום חופש, עור בצהריים נתן לו ה"רבי" חופשה מה"חרר", אביו הרב סובב בעיר לקבץ "נדרבות" לעניים, אחר כן הוא עוסק בצרכי שבת, — והוא חששי הנהו. ומה אוהב היא לבלות את שעות חופשתו פה במקום הזה! . . . ב"חרר", אם אך יחשוב מחשבותיו רנע — והנה צליל מכת לחי: "הכן, נחמן — קורא אליו הרבי — אתה מכין את שעורך?" . . . הנה הוא הולך ברחוב חוש ברוב מחשבותיו, ופתאום הוא נסקל באשה וכליה נופלים מידה ארצה. . . הוא יושב ואוכל, הכף בידו, פרוסת הלחם בפיו, והוא חושב מחשבות — פתאום מפסיקו קול שחוק גדול, אנשי הבית שוחקים לו. אבל פה? פה חפשי הנהו, פה יכול הוא לחשוב מחשבות כחפץ לבו באין מפריע. הוא מטפס בכל כחו על סלע נבוה. הנה הוא עומד על ראש הסלע. הוא עומד ומביט בפני השמש ברוח עלו ושמת: — "ראי נא, שמש, הביטי נא בי, אני הנני הגבור, אני המביא את המשיח!" הוא מרים את מקלו אל כל הסנות: "קומו נא, אדום וישמעאל, ערב ובני קדר, משמע ודומה ומשא, הנה סלך המשיח בא! הוא בא, הוא בא, אני הנני מביאו" . . . רוח עזו ונבורה לוכשת אותו בעמדו על שן הסלע ובהביטו למרחוק סביבו. . . הנה הוא נבוה על כל! הוא מניף את מקלו ומכה בו על כל סביביו, הוא לוחם מלחמת "גוג ומגוג"! . . . מה רבים החללים! האויבים נופלים

(*) ע"י למעלה חובי כ"ז ע' 141.